

BEVEZETŐ

„Négy halott feküdt rajta egy fa tövében. Szépen, kinyúlva, egymás mellett. Sebesültvívők hordták össze őket, hogy később majd eltemetik szegényeket. Most már itt maradnak. Vagy az oroszok temetik el őket, ha előrejönnek. De az is megeshetik, hogy hetekig itt hevernek majd. A légyrajok már rájuk akadtak. Százával járnak viaszsárga arcukra, megtört szemgolyójukon, alvadt vérű sebeiken. Mert nincs árvább a halott katonánál, akit visszavonuló társainak el kell hagyniok. Idegen erdő sűrűjében. És soha senki nem tudja majd elmondani róluk, hol fekszenek. Csak a tar gally, az erdő avarja. S az nem árulja el senkinek. Meg sem hallja azt a távoli, nagyon távoli zokogást, amely annyi panasszal sűrűgál majd valahol egy messzi ország csendes falucskájában...”

(Somogyváry Gyula: *Virágzik a mandula...*)

ELŐZMÉNYEK

A „hosszú” XIX. századot követő „rövid” XX. század, amely 1914-ben a szarajevói merénnyel kezdődött, és a város 1992-ben indult ostromával végződött, számos fegyveres konfliktust, köztük két világháborút is hordozott. A világháborúk, amelyek közül az elsőt nagy háborúként is emlegetik, világszerte és szűkebb pátriánkban is óriási emberáldozatokat követeltek.

Az I. világháború zentai katonáldozatainak kutatása vidékünkön 1999-ben kezdődött meg az anyakönyvi hivatal 1914 és 1980 között vezetett halotti anyakönyveiből. Kezdetben nem voltak kidolgozott módszerei a veszteségkutatásnak, a lehetséges források kiválasztása és kutatása folyamatosan, menet közben alakult ki az előbukkanó adatok alapján. A halotti anyakönyvek tanulmányozásával összeállt az elsődleges névjegyzék, amely már akkor több száz elesett katona adatait tartalmazta. Két évig tartó munka eredményeként 2001-ben a zentai Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Körének kiadványaként, a *Zentai Monográfiafüzetek* sorozatban jelent meg *Az I. világháború zentai áldozatai* című kötet.

A közvéleménynek a téma iránt tanúsított érdeklődése, a kutatás során kialakított módszer és megszerzett rutin, valamint a lehetséges források célszerű felhasználásának megismerése adta az ötletet, hogy a kutatást érdemes kiterjeszteni a Zentai Történelmi Levéltár teljes gyűjtőterületére, amely Zenta mellett Magyarkanizsa, Ada, Óbecse és Szenttamás községek területét foglalja magában. A következő lépés Magyarkanizsa adatainak feldolgozása volt, és 2003-ban a tothfalui Logos Grafikai Műhely kiadásában megjelent a *Kanizsa község I. világháborús hősi halottai* című kiadvány. A kötet bemutatója egybeesett a magyarkanizsai I. világháborús temetőparcella felújításával, amelyet a budapesti Hadtörténelmi Intézet és Múzeum támogatott, és amely a Délvidéken/Vajdaságban 1944-et követően az első ilyen jellegű tevékenység volt. Sajnos szűkebb pátriánkban azóta sem állítottak emlékművet, amely az I. világháborúban elesett katonáinkra emlékeztetné az utókort.

Hosszabb publikálási szünet következett az I. világháborús témában, ami azonban nem jelentette azt, hogy a kutatások nem folytak. A szünet lehetővé tette, hogy a tapasztalatokat áttekintve, az ismereteket rendszerezve, a hiányosságokat elkönnyelve felkutassuk Óbecse község katonáldozatainak adatait. A zentai Dudás-kör kiadványaként 2010-ben jelent meg az *Óbecse, Péterréve és Bácsföldvár első világháborús (1914–1918) katonai áldozatai* című kétnyelvű, magyar–szerb kötet.

Ezután ismét sor kerülhetett a tapasztalatok összegzésére, majd Ada és Mohol névjegyzékének összeállítására, valamint az újabb források felhasználásával az eddig már feldolgozott települések adatainak ellenőrzésére.

A jelenlegi kötet a bácskai Tisza mente települései – Horgos, Martonos, Magyar-kanizsa, Zenta, Ada, Mohol, Péterréve, Óbecse és Bácsföldvár – nagy háborús hősi halottainak, összesen 3616 személynek az adatait tartalmazza.

A kötet elkészítésében sokan voltak segítségemre adatokkal és dokumentumokkal, valamint biztatással, lelkesítéssel. A teljesség igénye nélkül köszönetet mondanék Baranyi Istvánnak, Pintér Tamásnak és Rózsafi Jánosnak, a Nagy Háború Kutatásáért Közhasznú Alapítványnak, Illésfalvi Péternek és Várnai Patrícianak, a HM Társadalmi Kapcsolatok és Háborús Kegyeleti Főosztálynak, Ravasz Istvánnak és Bonhardt Attilának, valamint a Hadtörténelmi Levéltárnak.

KRONOLÓGIA 1914–1920

A Magyarországot érintő legjelentősebb események Szarajevótól Trianonig¹

1914 ESEMÉNYEI:

- június 28. Szarajevóban Gavrilo Princip,² az Ifjú Bosznia (Mlada Bosna) forradalmi szervezet tagja merényletben megöli Ferenc Ferdinánd³ osztrák–magyar trónörökösét és feleségét, Zsófia⁴ hercegnőt.
- július 1. Gróf Tisza István⁵ magyar miniszterelnök memorandumot ad át I. Ferenc József⁶ császárnak, amelyben felhívja figyelmét a veszélyekre, amelyeket a Szerbia elleni esetleges katonai lépések hordoznak.

¹ A kronológiához használt forrás: Szijj Jolán főszerk.: *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs.* Budapest, 2000, Petit Real Könyvkiadó.

² Princip, Gavrilo (Gornji Obljaj [Bosznia], 1894. július 25. – Theresienstadt [ma: Terezín, Csehország], 1918. április 28.) boszniai szerb diák.

³ Ferenc Ferdinánd (Graz, 1863. december 18. – Szarajevó, 1914. június 28.) a Habsburg-dinasztia tagja, 1896 és 1914 között az Osztrák–Magyar Monarchia trónörököse.

⁴ Chotek Zsófia, Chotkova és Wognin grófnője (Stuttgart, 1868. március 1. – Szarajevó, 1914. június 28.) 1900-tól Ferenc Ferdinánd felesége.

⁵ Tisza István, borosjenői és szegedi gróf, dr. (Budapest, 1861. április 22. – Budapest, 1918. október 31.) jogász, szabadelvű politikus, m. kir. miniszterelnök.

⁶ Ferenc József, I. (Bécs, 1830. augusztus 18. – Bécs, 1916. november 21.) az Osztrák–Magyar Monarchia Habsburg-dinasztiabeli uralkodója 1848 és 1916 között.

- július 5. II. Vilmos⁷ német császár feltétel nélküli támogatásáról biztosítja a Monarchiát a Szerbia elleni esetleges katonai fellépés ügyében.
- július 7. Gróf Tisza István a Monarchia közös minisztertanácsán határozottan ellenzi a Szerbia elleni háborút.
- július 8. Gróf Tisza István hasonló tartalmú memorandumot ad át az uralkodónak, mint július 1-jén.
- július 19. A Monarchia közös minisztertanácsa dönt arról, hogy ultimátumot intéznek Szerbiához.
- július 23. Az Osztrák–Magyar Monarchia ultimátumot intéz Szerbiához.
- július 24. Megalakul a Hadi Felügyelő Bizottság, amelynek feladata a kiadványok előzetes ellenőrzése.
- július 25. Szerbia válasza az ultimátumra: elfogadnak minden követelést, kivéve azt, hogy az osztrák–magyar rendőrség nyomozhasson Szerbia területén.
A Monarchia megszakítja diplomáciai kapcsolatait Szerbiával, és részleges mozgósítást rendel el a Szerbia elleni háborúhoz.
- július 27. A Monarchia párizsi követe a másnapi hadüzenetet indokló anyagot ad át a francia külügyminisztériumnak.
- július 28. Az Osztrák–Magyar Monarchia – Bukaresten keresztül – hadat üzen Szerbiának.
- július 29. Az Osztrák–Magyar Monarchia külügyminisztériuma elutasítja az angol közvetítési ajánlatot.
A Monarchia londoni és szentpétervári követe a hadüzenetet indokló anyagot ad át a brit és az orosz külügyminisztériumnak.
Megjelenik I. Ferenc József proklamációja (*Népeimhez!*).
Az osztrák–magyar Duna-flottilla és a Zimonynál telepített tüzérség Belgrádot lövi.
A szerb katonaság felrobbantja a Belgrád és Zimony közötti Duna-hidat.
- július 30. Oroszországban elrendelik a részleges mozgósítást.
Németországban elrendelik a részleges mozgósítást.
Oroszországban elrendelik a teljes mozgósítást.
- július 31. Az Osztrák–Magyar Monarchia általános mozgósítást rendel el, amelynek első napja augusztus 4-e.
- augusztus 1. Németországban elrendelik a teljes mozgósítást.
Franciaországban elrendelik a teljes mozgósítást.

⁷ Vilmos, II. (Potsdam, 1859. január 27. – Doorn, 1941. június 4.) 1888 és 1918 között német császár, a porosz Hohenzollern-ház utolsó uralkodója.

- augusztus 2. Olaszország bejelenti semlegességét, valamint azt, hogy igényt tart Dél-Tirolra.
- augusztus 3. Románia bejelenti semlegességét.
- augusztus 6. Az Osztrák–Magyar Monarchia hadat üzen Oroszországnak.
- augusztus 8. A Monarchia közös minisztertanácsa elveti Olaszország területi igényeit.
- augusztus 12. A Monarchia megindítja a Szerbia elleni első hadjáratát: a kétnapos ún. Drina menti csatában nem sikerül áttörni a szerb hadsereg védelmi vonalát.
- augusztus 16. Az antantflotta a montenegrói partoknál elsüllyeszti a Monarchia blokádszolgálatot ellátó SMS Zenta cirkálóját.
- augusztus 18. Az osztrák–magyar 1. és 4. hadsereg megindítja támadó hadműveleteit az orosz (keleti) hadszíntéren.
- augusztus 23–31. A tannenbergi csatában (ma: Stębark, Lengyelország) a németek legyőzik a Kelet-Poroszországba betört orosz erőket.
- szeptember 6. Megkezdődik az egy hétig tartó lembergi csata (ma: Lviv, Ukrajna), amely az osztrák–magyar csapatok vereségével végződik.
A szerb hadsereg támadást indít Szerémség és Kelet-Bosznia irányába, ahonnan csak szeptember 14-én sikerül őket kiszorítani.
- szeptember 11. Az osztrák–magyar csapatok megkezdik visszavonulásukat Galícia és Bukovina területéről.
- szeptember 16. Az orosz csapatok bekerítik Przemyslt (ma: Przemysl, Lengyelország), és megkezdik az erődrendszer ostromát.
- szeptember 20. A Monarchia hadereje megindítja a Szerbia elleni második hadjáratát.
- szeptember 25. Az orosz csapatok az Uzsoki-hágónál (ma: Ukrajna) Magyarország területére lépnek.
- szeptember 28. A központi hatalmak csapatai ellentámadást indítanak az orosz hadszíntéren.
- október 4. Az orosz csapatok elfoglalják Máramarosszigetet (ma: Sighetu Marmatei, Románia).
- november 6. A Monarchia csapatai megindítják a Szerbia elleni harmadik hadjáratukat.
- november 16. A magyar kormány első ízben bocsát ki hadikölcsönt.
- december 2. Az osztrák–magyar csapatok elfoglalják Belgrádot (Szerbia).
- december 3. A szerb hadsereg ellentámadása következtében az osztrák–magyar csapatok visszavonulásra kényszerülnek, és elhagyják Szerbia területét.

december 5. Megkezdődik a december 17-ig tartó limanowai (ma: Lengyelország) csata, amelynek eredményeként az osztrák–magyar csapatok visszavonulásra kényszerítik a Galíciába betört orosz erőket.

1915 ESEMÉNYEI:

- január 23. Az osztrák–magyar csapatok támadást indítanak Przemysl (ma: Przemysł, Lengyelország) erődjének felmentésére: a hadművelet sikertelenül végződik.
- január 27. A második orosz betörés Magyarország területére.
- február 5. Osztrák–magyar csapatok ellentámadása a Kárpátokban, amely Czernowitz (ma: Csernyivci, Ukrajna), Kolomea (ma: Kolomija, Ukrajna) és Stanislau (ma: Ivano-Frankivszk, Ukrajna) visszafoglalását eredményezi.
- március 22. Elesik Przemysl (ma: Przemysł, Lengyelország) erődrendszere: százhuszezer osztrák–magyar katona kerül orosz hadifogságba.
- április 2–13. Az ún. kárpáti húsvéti csatában az osztrák–magyar csapatok kiszorítják Magyarország területéről az orosz csapatokat.
- április 26. Olaszország csatlakozik az antanthoz a titkos londoni egyezmény értelmében, amelyben területeket ígértek neki az Osztrák–Magyar Monarchia kárára.
- május 1. Londonban megalakul a Délszláv Bizottság, amely délszláv állam létrehozását tűzi ki célul.
- május 2–5. A központi hatalmak csapatai végrehajtják az ún. gorlicei (ma: Lengyelország) áttörést. Az ezt követően kibontakozó galíciai tavaszi hadjárat eredményeként az orosz erők a San folyóig (ma: Ukrajna) vonulnak vissza.
- május 4. Olaszország felmondja a hármas szövetséget.⁸
- május 14. Az osztrák–magyar és német csapatok visszafoglalják Jaroslaut (ma: Jarosław, Lengyelország).
- május 24. Olaszország hadat üzen az Osztrák–Magyar Monarchiának. Az osztrák–magyar haditengerészet – az olasz haderő felvonulásának lassítása céljából – támadást intéz Olaszország adriai-tengeri partvidéke ellen.
- június 3. A központi hatalmak csapatai visszafoglalják Przemyslt (ma: Przemysł, Lengyelország).

⁸ Németország, az Osztrák–Magyar Monarchia és Olaszország politikai és katonai szövetsége.

- június 22. Az osztrák–magyar 2. hadsereg az orosz hadszíntéren visszafoglalja Lemberget (ma: Lviv, Ukrajna).
- június 23. A július 7-éig tartó 1. isonzói csata kezdete az olasz hadszíntéren.
- július 18. Az augusztus 1-jéig tartó 2. isonzói csata kezdete az olasz hadszíntéren.
- július 30. Az osztrák–magyar 4. hadsereg az orosz hadszíntéren elfoglalja Lublint (ma: Lengyelország).
- augusztus 5. A német csapatok az orosz hadszíntéren elfoglalják Varsót (ma: Lengyelország).
- augusztus 18. Az antant titkos szerződésben – Magyarország kárára – Szerbiának ígéri Bácskát és Bánságot.
- augusztus 26. A németek az orosz hadszíntéren elfoglalják Breszt-Litovszkot (ma: Breszt, Fehéroroszország).
- szeptember 6. Az Osztrák–Magyar Monarchia, Németország és Bulgária Szerbia-ellenes katonai egyezményt írnak alá.
- október 2. A központi hatalmak csapatai megindítják Szerbia elleni támadásukat.
- október 5. Szalonikiben (Görögország) francia csapatok szállnak partra.
- október 9. A központi hatalmak csapatai beveszik Belgrádot (Szerbia).
- október 14. Bulgária hadat üzen Szerbiának.
- október 18. A november 4-éig tartó 3. isonzói csata kezdete az olasz hadszíntéren.
- november 10. A december 4-éig tartó 4. isonzói csata kezdete az olasz hadszíntéren.
- november 24. A Priština (ma: Prishtina, Koszovó) mellett vívott csatában a szerb hadsereg döntő vereséget szenved. A hadsereg maradványai Albánián keresztül az Adriai-tengerig vonulnak vissza (ún. halálmenet). Az antant hajói a százötvenezer szerb katonát és a velük menekülő civileket Korfu szigetére (Görögország) evakuálják. A szerb hadsereg hadifoglyai zömét az olaszoknak adja át.
- december 5. Az osztrák–magyar haditengerészet egységei San Giovanni di Medua (ma: Shëngjin, Albánia) kikötőjében elsüllyesztenek 14 olasz hajót.

1916 ESEMÉNYEI:

- január 10. Az osztrák–magyar csapatok – súlyos harcok és veszteségek árán – elfoglalják a Lovcent (Montenegró), majd január 16-án bevonulnak Cetinjébe (Montenegró).
- január 16. Montenegró képviselői aláírják a feltétel nélküli kapitulációt.
- január 21. Az Osztrák–Magyar Monarchiában 50-ről 55 évre emelik a hadkötelezettség felső korhatárát.
- január 23. A központi hatalmak csapatai megszállják Montenegró teljes területét.
- február A szerb kormányt és a hadsereget Korfu szigetére (Görögország) evakuálják.
- március 11. A március 16-áig tartó 5. isonzói csata kezdete az olasz hadszíntéren.
- május 15. Az osztrák–magyar csapatok támadásának kezdete Dél-Tirolban (olasz hadszíntér).
- június 4. Az orosz hadszíntéren nagy támadás kezdődik Bruszilov⁹ tábornok vezetésével (ún. Bruszilov-offenzíva).
- június 5. Az orosz csapatok Lucknál (ma: Ukrajna) áttörik az osztrák–magyar védelmi vonalakat, és elfoglalják a várost.
- június 18. Az orosz csapatok elfoglalják Czernowitzet (ma: Csernyivci, Ukrajna).
- június 25. Az olasz csapatok ellentámadást indítanak Dél-Tirolban.
- július 1. Az orosz csapatok elfoglalják Kolomeát (ma: Kolomija, Ukrajna).
- július 3. Románia közli hadbalépési feltételeit az antanthatalmakkal.
- július 8. Az orosz csapatok elfoglalják Delatynt (ma: Delatin, Ukrajna).
- július 20. Az antant felszólítja Romániát, hogy haladéktalanul lépjen hadba a Monarchia ellen.
- augusztus 5. Az augusztus 16-áig tartó 6. isonzói csata kezdete az olasz hadszíntéren.
- augusztus 9. Az olasz csapatok elfoglalják Görz (ma: Gorizia, Olaszország) városát. Az osztrák–magyar csapatok – a bekerítés veszélye miatt – kivonulnak a Doberdó-fennsíkről.
- augusztus 15. Macedóniában német–bolgár támadás indul.

⁹ Bruszilov, Alekszej Alekszejevics (Tiflisz [Tbiliszi], 1853. augusztus 19. – Moszkva, 1926. március 17.) orosz lovassági tábornok.

- augusztus 17. Az antant és Románia titkos megállapodást írnak alá, amely területi gyarapodást ígér a román félnek.
- augusztus 27. Románia hadba lép az antant oldalán, a román csapatok benyomulnak Erdélybe.
- augusztus 28. Németország hadat üzen Romániának.
- szepetember 1. Bulgária hadat üzen Romániának.
- szepetember 7. A román csapatok elfoglalják Brassót (ma: Braşov, Románia).
- szepetember 14. A szeptember 17-éig tartó 7. isonzói csata kezdete az olasz hadszíntéren.
- szepetember 26. Megkezdődik a szeptember 29-ig tartó nagyszebeni csata, amelyben az osztrák–magyar 1. és a német 9. hadsereg vereséget mér a román csapatokra.
- szepetember 30. Sikertelen román próbálkozás a Vöröstoronyi-szoros (ma: Románia) újbóli elfoglalására.
- október 9. A központi hatalmak csapatai visszafoglalják Brassót (ma: Braşov, Románia), majd folytatják a román csapatok üldözését. Az október 12-éig tartó 8. isonzói csata kezdete az olasz hadszíntéren.
- október 10. A központi hatalmak csapatai megkezdik a románok kiszorítását a Székelyföldről.
- október 24. A központi hatalmak Erdélyben harcoló csapatai birtokukba veszik a Vulkán- és a Szurdok-szorost (ma: Románia), valamint román területen elfoglalják Predeal (ma: Románia) városát.
- október 31. A november 4-éig tartó 9. isonzói csata kezdete az olasz hadszíntéren.
- november 21. Elhunyt I. Ferenc József osztrák császár és magyar király. Károly¹⁰ főherceg, a trónörökös még ugyanazon a napon – I. Károly néven – elfoglalja az osztrák császári trónt.
- november 26. Görögország hadat üzen a központi hatalmaknak.
- november 29. A központi hatalmak csapatai a román hadszíntéren elfoglalják Piteşti városát (ma: Piteşti, Románia).
- december 2. I. Károly császár átveszi az osztrák–magyar haderő főparancsnokságát.
- december 6. A központi hatalmak csapatai elfoglalják Bukarestet (Románia).

¹⁰ Károly, I. (IV.) (Persenbeug, 1887. augusztus 17. – Funchal [Madeira], 1922. április 1.) a Habsburg-dinasztiából származó uralkodó, az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó császára és egyben a Magyar Királyság utolsó királya 1916 és 1918 között.

- december 12. A központi hatalmak javaslatot tesznek az antantnak a béketárgyalásokra, közvetítőnek XV. Benedek¹¹ pápát kéri fel. Az antant december 31-én visszautasítja az ajánlatot.
- december 30. I. Károly osztrák császárt IV. Károly néven magyar királlyá koronázzák.

1917 ESEMÉNYEI:

- január 6. I. Károly osztrák és II. Vilmos német császár bejelentik, hogy a háborút a végső győzelemig folytatják.
- január 7. A központi hatalmak csapatai a román hadszíntéren elfoglalják Foksányt (ma: Focșani, Románia).
- január 10. Az antanthatalmak kormányai jegyzéket adnak ki az Osztrák–Magyar Monarchia területén élő olaszok, románok, délszlávok és „csehszlovákok” háborút követő önrendelkezéséről.
- január 17. Az antanthatalmak elküldik békefeltételeiket Wilson¹² amerikai elnöknek.
- január 20. A német csapatok befejezik Havasalföld (ma: Románia része) megszállását.
- március 8. Szentpéterváron (Oroszország) kitör a forradalom: március 15-én lemondják II. Miklós orosz cárt.
- április 6. Az Amerikai Egyesült Államok hadat üzen Németországnak.
- április 13. A Monarchia békefelhívást küld az orosz ideiglenes kormánynak, amit április 14-én Németország is megtesz.
- május 12. A június 6-áig tartó 10. isonzói csata kezdete az olasz hadszíntéren.
- május 15. Az osztrák–magyar haditengerészet egységei áttörik az Otrantói-szorosban (Földközi-tenger) az antantflotta által kialakított tengeri zárat.
- május 23. Tisza István gróf benyújtja kormánya lemondását.
- június 29. Galíciában kezdetét veszi az orosz csapatok támadása (ún. Kerenszkij-offenzíva¹³).

¹¹ Benedek, XV. (Giacomo delle Chiesa márki) (Genova, 1854. november 21. – Vatikán, 1922. január 22.) a római katolikus egyház feje 1914 és 1922 között.

¹² Wilson, Thomas Woodrow (Staunton [Virginia], 1856. december 28. – Washington, 1924. február 3.) az Amerikai Egyesült Államok elnöke 1913 és 1921 között.

¹³ Kerenszkij, Alekszandr Fjodorovics (Szimbirszk, 1881. május 4. – New York, 1970. június 11.) orosz politikus, miniszterelnök.

- július 1. Az orosz csapatok Zborównál (ma: Zboriv, Ukrajna) betörnek az osztrák–magyar védelmi állásokba.
- július 6. Az orosz csapatok Stanislounál (ma: Ivano-Frankivszk, Ukrajna) betörnek az osztrák–magyar védelmi állásokba.
- július 19. Az orosz hadszíntéren kezdetét veszi a központi hatalmak ellentámadása, amely augusztus végére Galícia és Bukovina visszavételét eredményezi.
- július 20. Nikola Pašić¹⁴ és Ante Trumbić¹⁵ aláírják a korfui egyezményt arról, hogy a háborút követően létrehozzák a szerb–horvát–szlovén államot.
- július 23. Az orosz és román csapatok támadásba kezdenek a Keleti-Kárpátokban.
- július 24. Az osztrák–magyar 2. hadsereg az orosz hadszíntéren visszafoglalja Tarnopolt (ma: Ternopil, Ukrajna), az osztrák–magyar 3. hadsereg pedig Stanislaut (ma: Ivano-Frankivszk, Ukrajna).
- július 26. Az osztrák–magyar 7. hadsereg az orosz hadszíntéren visszafoglalja Kolomeát (ma: Kolomija, Ukrajna).
- augusztus 2. Az osztrák–magyar 7. hadsereg az orosz hadszíntéren visszafoglalja Czernowitzet (ma: Csernyivci, Ukrajna).
- augusztus 7. Az osztrák–magyar 1. hadsereg ellentámadást indít a Keleti-Kárpátokban (orosz hadszíntér).
- augusztus 18. A szeptember 13-áig tartó 11. isonzói csata kezdete az olasz hadszíntéren.
- október 23. A december 12-éig tartó 12. isonzói csata kezdete az olasz hadszíntéren.
- október 24. A caporettoi (ma: Kobarid, Szlovénia) áttörés: a központi hatalmak csapatai elfoglalják Cividale (ma: Cividale del Friuli, Olaszország) és Görz (ma: Gorizia, Olaszország) városát, valamint a Doberdó-fennsík nagy részét.
- november 2. Az osztrák–magyar csapatok átkelnek a Tagliamento (Olaszország) folyón.
- november 7. Szentpéterváron (Oroszország) a bolsevikok megdöntik az ideiglenes kormány hatalmát: létrejön Szovjet-Oroszország.

¹⁴ Pašić, Nikola (Zaječar, 1845. december 31. – Belgrád, 1926. december 10.) szerb politikus, miniszterelnök.

¹⁵ Trumbić, Ante (Split, 1864. május 17. – Zágráb, 1938. november 17.) horvát politikus.

- november 9. Az osztrák–magyar csapatok elérik a Piave folyót (Olaszország): a front itt megszilárdul.
- december 5. Megkezdődnek a tűzszüneti tárgyalások a központi hatalmak és Szovjet-Oroszország között. A december 15-én Breszt-Litovszkban (ma: Breszt, Fehéroroszország) aláírt fegyverszüneti megállapodás értelmében az orosz hadszíntéren megszűnnek a harcok.
- december 9. Fegyverszünetet írnak alá a központi hatalmak és Románia között.

1918 ESEMÉNYEI:

- február 1–3. Matrózlázadás a cattarói (ma: Boka Kotorska, Montenegró) osztrák–magyar haditengerészeti támaszponton.
- március 1. Az osztrák–magyar 1. hadsereg eléri a Szeret folyó (ma: Ukrajna) vonalát.
- március 3. Breszt-Litovszkban (ma: Breszt, Fehéroroszország) aláírják a központi hatalmak és Szovjet-Oroszország közötti békeszerződést.
- március 5. Az osztrák–magyar 1. hadsereg eléri a Prut folyó (ma: Ukrajna, Románia) vonalát.
- május 25. Wilson amerikai elnök közzéteszi az Osztrák–Magyar Monarchia háború utáni jövőjére vonatkozó rendezési tervét.
- június 10. Olasz gyorsnászádok elsüllyesztik az osztrák–magyar haditengerészet SMS Szent István csatahajóját.
- június 15. Az osztrák–magyar csapatok átkelnek a Piavén (Olaszország), a támadás június 20-áig tart.
- szeptember 15. A szaloniki fronton az antantcsapatok áttörik a központi hatalmak balkáni védelmi vonalát.
- október 24. Antantcsapatok megkezdik az átkelést a Piavén (Olaszország), és hídfőket alakítanak ki a folyó bal partján.
- október 29. Az antantcsapatok Vittorio Veneto (Olaszország) városánál áttörik az osztrák–magyar védőállásokat.
- november 3. Padovában (Olaszország) fegyverszüneti egyezményt írnak alá, amelynek értelmében az osztrák–magyar csapatok az 1914-ben érvényes határok mögé vonulnak vissza. A fegyverszüneti egyezmény ellenére az olaszok előrenyomulnak: százezer osztrák–magyar katona kerül hadifogságba.

- november 5. A szerb hadsereg vezérkari főnöke – Živojin Mišić¹⁶ tábornagy – parancsot ad a szerb csapatoknak, hogy nyomuljanak előre Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Dalmácia, Szerémség és Bácska területére.
- november 9. A szerb csapatok bevonulnak Újvidékre.
- november 10. Megkezdődik a magyar csapatok szervezett hazaszállítása a harcterekről.
- november 13. Magyarország képviselője – Linder Béla¹⁷ tárca nélküli miniszter – Belgrádban aláírja a fegyverszüneti egyezményt. Az ún. belgrádi konvenció kijelöli a megszállt terület határait, és elvben biztosítja a magyar közigazgatás további működését a megszállt területeken. A szerb csapatok bevonulnak Szabadkára. A román csapatok Gyergyótölgyesenél átlélik a magyar határt.
- november 14. A szerb csapatok bevonulnak Pécsre.
- november 16. Budapesten a Magyar Nemzeti Tanács kikiáltja a köztársaságot. A szerb csapatok bevonulnak Zentára.
- november 23. Budapesten kihirdetik az általános választójogot biztosító törvényt.
- november 24. Budapesten megalakul a Kommunisták Magyarországi Pártja.
- november 25. Újvidéken a Nagy Nemzetgyűlés kimondja Bánát, Bácska és Baranya Magyarországtól való elszakadását, valamint csatlakozását a Szerb Királysághoz.
- november 27. Vix¹⁸ alezredes vezetésével Budapestre érkezik az antant katonai missziója.
- december 1. A Román Nemzeti Tanács által Gyulafehérváron (ma: Alba Iulia, Románia) szervezett nagygyűlés kimondja 26 erdélyi és kelet-magyarországi vármegye csatlakozását a Román Királysághoz. Belgrádban bejelentik a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság megalakulását.
- december 3. Vix alezredes a Károlyi-kormánynak jegyzéket ad át, amelyben Észak-Magyarország kiürítését követeli a Duna–Ipoly–Ung–Uzsok vonalig.
- december 30. Szegedre és a Bánságba francia csapatok vonulnak be, és záróvonalat alakítanak ki a szerb és a román hadsereg között.

¹⁶ Mišić, Živojin (Struganik, 1855. július 17. – Belgrád, 1921. január 20.) szerb hadvezér.

¹⁷ Linder Béla (Majs, 1876. február 10. – Belgrád, 1962. április 15.) katonatiszt, honvédelmi miniszter.

¹⁸ Vix, Fernand (Sand, 1876. október 26. – Neuilly-sur-Seine, 1941. március 21.) francia katonatiszt.

1919 ESEMÉNYEI:

- január 18. Párizsban megkezdik munkáját a békekonferencia.
február 6. Csehszlovákia, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság és Románia közös memorandumban hozzák nyilvánosságra Magyarországgal szembeni területi követeléseiket, elutasítva a magyar fél népszavazási követelését.
- március 20. Vix alezredes átadja a magyar–román demarkációs vonalat meghatározó ún. Vix-jegyzéket a magyar kormány képviselőjének.
- március 21. A magyar kormány elutasítja a Vix-jegyzéket.
Kikiáltják a Magyarországi Tanácsköztársaságot: megalakul a Forradalmi Kormányzótanács.
- március 24. Kun Béla külügyi népbiztos jegyzékben ismeri el a belgrádi konvenciót, és elutasítja a Vix-jegyzéket.
- március 30. Kun Béla külügyi népbiztos táviratban értesíti a csehszlovák, a román és a szerb–horvát–szlovén kormányt területi igényeik elvi elismeréséről.
- április 16. A román hadsereg általános támadást indít Magyarország ellen.
április 23. A csehszlovák csapatok támadást indítanak Ungvár (ma: Ukrajna) környékén.
- április 27. A csehszlovák csapatok általános támadást indítanak Magyarországot ellen.
- május 2. A román csapatok elfoglalják a teljes Tiszántúlt.
- június 28. Versailles-ban aláírják a békeszerződést Németország és az antant között.
- augusztus 1. Lemond a Forradalmi Kormányzótanács: megbukik a Magyarországi Tanácsköztársaság.
- augusztus 4. A román csapatok bevonulnak Budapestre.
- augusztus 26. József¹⁹ királyi főherceg lemond kormányzói méltóságáról.
- november 15. A román csapatok elhagyják Budapestet.

¹⁹ Habsburg–Lotaringiai József Ágost (Alcsút, 1872. augusztus 9. – Rain bei Staubing [Németország], 1962. július 6.) osztrák főherceg, magyar királyi herceg, tábornagy.

1920 ESEMÉNYEI:

- január 5. A magyar delegáció gróf Apponyi Albert²⁰ vezetésével elindul a békekonferenciára.
- január 16. Apponyi gróf az önrendelkezés elve alapján népszavazást kér az elcsatolásra ítélt területek kérdésében, ami ellen a szerb–horvát–szlovén, a román és a csehszlovák delegáció közös memorandumban tiltakozik.
- február 5. A francia és az angol kormány jegyzékben tudatja, hogy ellenzi a Habsburg-ház bármely tagjának Magyarország államfőjévé való választását.
- március 1. A nemzetgyűlés Horthy Miklóst²¹ kormányzóvá választja.
- június 4. A versailles-i kastélykertben lévő Nagy-Trianon palotában aláírják a Magyarországgal kötött békediktátumot.

AZ OSZTRÁK–MAGYAR KIEGYEZÉSHEZ ÉS AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA MEGALAKULÁSÁHOZ VEZETŐ ÚT

Az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc leverését követően a Habsburg-monarchia legfontosabb céljává vált, hogy a rebellis Magyarországot beolvassa a birodalomba. Első lépésként Haynau²² tábornagy parancsnoksága alatt megszállták az országot.

A birodalomban olyan neoabszolutista politikusok és katonatisztek kerültek döntési pozícióba, akik élvezték az ifjú császár, I. Ferenc József²³ bizalmát, és hatalmának megszilárdítása érdekében – tüzzel-vassal – minden tőlük telhetőt megtettek: 1849 őszén a szabadságharc számos vezető személyiségét kivégezték. Szenvedtek az egyszerű emberek is: a szabadságharc honvédei közül többeket katonaszökevényként kivégeztek, ezrek kerültek börtönbe, vagy erőszakkal besorozták őket a császári seregbe.

Arra törekedtek, hogy az országot közigazgatásilag is minél inkább betagolják a birodalomba. Ennek kapcsán arra hivatkoztak, hogy a császár elleni fegyveres

²⁰ Apponyi Albert György, nagyapponyi gróf, dr. (Bécs [Ausztria], 1846. május 29. – Genf [Svájc], 1933. február 7.) magyar politikus.

²¹ Horthy Miklós, vitéz nagybányai (Kenderes, 1868. június 18. – Estoril [Portugália], 1957. február 9.) osztrák–magyar tengerésztiszt, 1920 és 1944 között Magyarország kormányzója.

²² Haynau, Julius Jakob von (Kassel, 1786. október 14. – Bécs, 1853. március 14.) báró, osztrák hadvezér.

²³ Ferenc József, I. (Bécs, 1830. augusztus 18. – Bécs, 1916. november 21.) 1848 és 1916 között az Osztrák–Magyar Monarchia Habsburg–dinasztiai uralkodója.

lázadással Magyarország elvesztette különállási jogát. Ennek szellemében született meg 1849. október 24-én a közigazgatás megszervezésére vonatkozó rendelet, amely hatályon kívül helyezte az 1849 tavaszán kialakult berendezkedést. A legjelentősebb változások voltak, hogy a Magyar Királyságról leválasztották Horvát-Szlavónországot, Erdély és Horvát-Szlavónország a bécsi székhelyű központi kormányzervek közvetlen igazgatása alá kerültek, a Muraközt Horvát-Szlavónországhoz csatolták, a Részeket (Partium) pedig Erdélyhez. Császári nyílt parancs alapján 1849. november 18-án létrehozták a Szerb Vajdaságot és Temesi Bánságot, a katonai határőrvidék pedig továbbra is Bécsnek volt alárendelve.

Magyarországot öt katonai kerületre osztották, ezek képezték a később kiépülő polgári közigazgatás alapját Pest-Buda, Pozsony, Sopron, Kassa és Nagyvárad székhely-lyel. A kerületek élén a főispánok álltak. A kerületeket megyék alkották, amelyeknek az irányítását a megyefőnökök látták el. A megyék kisebb egységei a járások voltak, élükön a szolgabírókkal. A járásokat községek alkották.

1849. november 1-jén Magyarországon is kihirdették az olmützi alkotmányt,²⁴ amely – a háborúra való hivatkozással – soha nem lépett hatályba. Ez az alaptörvény – amely az alkotmányosság és az abszolutizmus közötti összeütközés eredményeként született meg – számos, az abszolutisták számára kedvező kitéletet tartalmazott: megszűntek a területi különbségek, az uralkodónak vétőjoga volt, a miniszterek csak az uralkodónak tartoztak felelősséggel, a tartományoknak szűk hatáskörük volt, a helyhatóságok széles körű önkormányzati jogokat gyakorolhattak.

A polgári közigazgatásban, amely 1850-ben lépett életbe, hivatalos nyelvként a németet használták. Az 1850 és 1860 közötti időszak a nagy hatalmú birodalmi belügyminiszterről, Alexander Bachról²⁵ kapta a nevét: ez az időszak Magyarország történelmében Bach-korszak néven ismeretes.

Az 1850-es évek végére Európában kialakult politikai helyzet nem járult hozzá a Habsburg Birodalom fennmaradásához, a belső szilárdság megteremtésének ellenére sem. A legjelentősebb bomlasztó tényezőnek az olasz és a német egységmozgalmak bizonyultak, valamint az ezekkel kapcsolatosan vívott háborúkban Ausztria vereségei és területvesztései. A Habsburg Birodalom seregei 1859. június 24-én Solferinónál vereséget szenvedtek III. Napóleon francia császártól, aminek következtében Ausztria elvesztette Lombardiát. Néhány évvel később, 1866. július 3-án Königrätznél a poroszoktól is vereséget szenvedtek, Ausztria kiszorult a Német Szövetségből, így Németországot a Bismarck kancellár vezette Poroszország egyesíthette.

²⁴ Oktrojált alkotmány, amelyet I. Ferenc József császár 1849. március 4-én Olmützben adott ki császári pátéssal.

²⁵ Bach, Alexander von (Loosdorf, 1813. január 4. – Schönberg-kastély [Wiener Neustadt], 1893. november 12.) osztrák politikus.

Mindezek a tényezők hozzájárultak ahhoz, hogy az osztrák–magyar kiegyezési tárgyalások, amelyeket magyar részről Deák Ferenc²⁶ vezetett, felgyorsuljanak. A kiegyezés mindkét fél számára hasznosnak bizonyult: Ausztria a kontinensen fenntarthatta nagyhatalmi státusát, Magyarország pedig megszilárdíthatta saját biztonságát. A sikeres tárgyalások eredményeként 1867-ben megszületett a közös hadüggyel, külüggyel és pénzüggyel rendelkező dualista Osztrák–Magyar Monarchia, amelyet két egyenrangú tagállam alkotott: az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság. A „közös” minisztériumok vezetőit a császár nevezte ki, a birodalom legfőbb összetartó erejének a császári és királyi hadsereget tekintették.

Magyarország számára több kedvező változás is bekövetkezett: Erdély ismét az ország szerves részévé vált, de felszámolták és a megyerendszerbe tagolták a katonai határőrvidéket is.

Az 1868-as magyar–horvát kiegyezéssel Horvát-Szlavónország a Magyar Királyságon belül autonómiát nyert.

A Monarchia mindkét tagállamának saját felelős kormánya, önálló közigazgatása és igazságszolgáltatási rendszere volt. Nemzeti haderőként mindkét tagállam honvédséget szervezett, amelynek legénységét a közös hadseregből kimaradt állomány képezte.

A magyar kormány miniszterelnökévé a császár 1867. február 17-én gróf Andrássy Gyulát nevezte ki. 1867. június 8-án Pest-Budán I. Ferenc József osztrák császárt Magyarország és társországainak királyává koronázták.

A nemzeti egyenjogúság tárgyában 1868-ban meghozott törvény²⁷ a kort megelőző módon és szellemben rendezte a nemzetiségi kérdést.

Az osztrák–magyar kiegyezés természetesen nem oldotta meg a birodalom összes belső problémáját, de esélyt adott a korszerűsítésre: a polgárosodás fellendülésére, a gazdasági felzárkózásra, a nemzeti konfliktusok békés megoldására.

AZ OSZTRÁK–MAGYAR HADERŐREFORM

Az 1867-es kiegyezést követően létrejött dualista államnak, amely vezető pozícióra tört Európában, ütőképes haderőre volt szüksége. Az új haderő megteremtésének első lépéseként 1868-ban törvények egész sorát alkották meg: a véderőről,²⁸ a honvédségről²⁹ és a népfelkelésről³⁰ szólóakat.

²⁶ Deák Ferenc (Söjtör, 1803. október 17. – Budapest, 1876. január 28.) politikus, jogász, „a haza bölcse”.

²⁷ 1868. évi XLIV. törvénycikk.

²⁸ 1868. évi XL. törvénycikk a véderőről.

²⁹ 1868. évi XLI. törvénycikk a honvédségről.

³⁰ 1868. évi XLII. törvénycikk a népfelkelésről.

A véderőtörvény kimondta, hogy a védelmi kötelezettség általános, és minden védképes állampolgár által személyesen teljesítendő. Az Osztrák–Magyar Monarchia haderejét három alkotóelem képezte: a Császári és Királyi Közös Hadsereg és Haditengerészet, a Magyar Királyi Honvédség, illetve osztrák megfelelője, a cs.-kir. Landwehr, valamint a Magyar Királyi Népfelkelés, illetve osztrák megfelelője, a cs.-kir. Landsturm.

A császári és királyi ún. „közös” hadsereg (KH) a törvény megfogalmazása szerint „...Ő Felsege összes birodalma mindkét állama területének külellenség elleni megvédeése és a belrend és biztonság fenntartására is van hivatva.”

A Magyar Királyi Honvédség „...háború idején a hadsereg támogatására és a belvédelemre, béke idején pedig kivételesen a belrend és biztonság fenntartására is van hivatva.”

A Magyar Királyi Népfelkelés a törvény szerint a fegyveres erő kiegészítő részét képezte, hivatása a KH és a honvédség támogatása. A népfelkeléshez tartoztak azok a hadkötelesek, akik sem a közös hadsereg, sem a m. kir. honvédség kötelékébe nem tartoztak.

A legfelsőbb hadvezetést a közös hadügyminisztérium (Reichskriegsministerium) látta el. Az uralkodó volt a legfelsőbb hadúr, közte és a hadügyminisztérium között a Katonai Iroda (Militärkanzlei Seiner Majestät) tartotta a kapcsolatot. A tényleges katonai irányítást a vezérkar (Generalstab) végezte. A honvédségnek külön főparancsnokságai voltak.

A Magyar Királyi Honvédelmi Minisztériumot az 1867-es törvény³¹ értelmében hozták létre, feladata volt a védelmi rendszer megszervezésére vagy átalakítására vonatkozó magyarországi intézkedések irányítása. A minisztérium gyakorlati tevékenysége a m. kir. honvédség felállításával kezdődött meg. A minisztérium dolgozta ki és terjesztette az országgyűlés elé a honvédelemmel kapcsolatos törvényjavaslatokat, gondoskodott az elfogadott törvények végrehajtásáról. A Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium szervezte meg a m. kir. honvédséget, gondoskodott a személyi és anyagi szükségleteiről az elfogadott törvények, valamint a költségvetés alapján. A honvédelmi miniszternek alkotmányos felelőssége volt, honvédelmi ügyekben képviselte a kormányzatot az országgyűlés előtt.

A Magyar Királyi Honvéd Főparancsnokság a honvédség legmagasabb katonai parancsnoksága volt, amely a katonai kérdéseket intézte: a katonai kiképzés irányítását és felügyeletét, a katonai fegyelmi és bírói hatalom gyakorlását, a parancsnokságok, a csapatok, a hatóságok, az intézetek és a hadi készletek ellenőrzését, katonai kérdésekben előterjesztéseket, javaslatokat tett a minisztériumnak. Az I. világháború ideje alatt a főparancsnokság csak a háttérben állomásozó csapatok felett rendelkezett.

³¹ 1867. évi XII. törvénycikk a magyar korona országai és az Ő Felsege uralkodása alatt álló többi országok között fennforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról.

Az 1868-as törvény értelmében a véderő alapját az állampolgárok katonai szolgálati kötelezettsége képezte, amelyet gyakorlatilag már 1852-ben bevezettek. 1868-ban áttértek a területi elvű hadkiegészítésre. Ez azt jelentette, hogy adott területről, hadkiegészítési körzetből a sorkötelesek meghatározott csapattestekhez vonultak be katonai szolgálatuk letöltésére.

Az Osztrák–Magyar Monarchia területén 103 hadkiegészítési körzetet alakítottak: Magyarországra 47, Ausztriára 53 esett, míg 3 a haditengerészet szükségleteit elégítette ki. Közvetlenül az I. világháború előtt a hadkiegészítési körzetek száma 112-re módosult: 102 hadkiegészítési kerületből 102 közös gyalogezred, Bosznia-Hercegovina 4 kerületéből 4 BH-gyalogezred, a 3 tiroli kerületből 4 tiroli vadászvezred nyert kiegészítést, a 3 tengeremléki hadkiegészítési kerület pedig a haditengerészetet szolgálta ki.

A védkötelezettség a 17–50 éves férfiakra vonatkozott. Az újonc 17 és 35 éves kora között volt behívható: 30 éves életkorig a közös hadsereghez, 30 és 35 között a Landwehrhez vagy a honvédséghez, előlött pedig a népfelkeléshez vagy a Landsturmhoz. 1912-től a sorozáson alkalmasnak talált újoncokat sorshúzással 13 fős csoportokra osztották, amelyekből minden 4., 8. és 13. hadköteles a honvédséghez vagy a Landwehrhez vonult be, a többiek pedig a közös hadsereghez kerültek.

A katonai kiképzésben még nem részesült hadköteleseknek idézésre a sorozóbizottság előtt kellett megjelenniük. A bizottság, amelyet a területileg illetékes hadkiegészítési kerület parancsnoka irányított, a területileg illetékes törvényhatóság első tisztségviselőjéből (alispán vagy polgármester), az ún. járástisztviselőből (főszolgabíró vagy városi katonai előadó), a területileg illetékes főorvosból, valamint két önkormányzati képviselőből állt. Az állítási kötelezettség alá esőket születési évük szerint évfolyamokra osztották. A katonai szolgálatra alkalmasnak talált, besorozott férfiak a katonai szolgálatra történő behívásig újoncnak minősültek: őket azonnal feleskették. A sorozást követően azonnal behívottak képezték az újoncjutalékot, a később behívottak az újonctartalékot. Az újonc tényleges katonai szolgálatának letöltése előtt csak hadügyminiszteri engedéllyel nősülhetett.

A katonai szolgálatra kevésbé alkalmasnak minősítetteket később újra sorozásra idézték. Az alkalmatlannak minősített férfiaknak hadmentességi díjat kellett fizetniük. Utóbbiakat erődítési munkálatokra igénybe vehető fegyverképtelenekre, illetve katonai célra semmilyen formában igénybe nem vehetőkre osztották.

A bosznia-hercegovinai illetőségű hadköteleseknek lehetőségük volt arra, hogy szolgálati kötelezettségüket pénzzel megváltsák.

A szolgálati kötelezettség időtartama a haderő egyes részeinél különböző volt. A közös hadsereg csapatainál a sorhad állományában 3 évet, tartalékos szolgálatban 7 évet, az ezt követő póttartalékos szolgálatban pedig 10 évet kellett eltölteni. A haditengerészetnél a sorhad állományában 4 évet, tartalékban 5 évet, ezt követően pedig 3 évet póttartalékban kellett szolgálni.

A honvédség póttartalékában a közös hadseregbeli szolgálati idejüket letöltők még 2 évet, a honvédséghez közvetlenül besorozottak 12 évet töltöttek.³²

1912-ben a szolgálati idő 2 évre csökkent a tényleges és 10 évre módosult a tartalékos szolgálatban. Ugyanekkor a hadi létszámot másfél millió főben állapították meg, amit évi 159 500 újonc behívása tett lehetővé.³³

A fegyveres erő gerincét, első vonalát a cs. és kir. ún. „közös” hadsereg és a haditengerezet alkották. Feladatuk az ország szárazföldi és tengeri határainak külső ellenséggel szembeni védelme, valamint a belső rend és biztonság fenntartása volt.

Fegyvernemeiket a gyalogság, a lovasság és a tüzérség képezte.

A Monarchiában a tisztképzést a szárazföldi haderő mindhárom alkotóeleme számára zömmel a birodalom osztrák felében – Bécsben, Bécsújhelyen és Mödlingben – működő katonai akadémiák végezték. A tengerésztiszteket Fiumében képezték.

A honvédtisztek képzése 1872-ben kezdődött tisztképző tanfolyamok keretében. A Ludovika Akadémia jogállását 1897-ben rendezték, amikor 3 éves képzésű katonai akadémiaként kezdett működni: gyalogsági és lovassági tiszteket képezték.³⁴ A honvéd tüzértisztek képzése 1912-ben indult meg.

A tartalékos tiszteket az ún. egyéves önkéntesi rendszer keretében képezték. Ezzel a kedvezménnyel a középiskolát végzett hadkötelesek élhettek: egy évet szolgáltak, aminek során elvégezték az önkéntes iskolát, ill. a tartalékos tiszti iskolát. Az egyéves önkéntesi rendszer a honvédségnél 1882-től működött.

A m. kir. honvédség, valamint a cs.-kir. Landwehr alkotta a haderő második vonalát. Feladata háború idején a közös hadsereg támogatása, békeidőben a belső rend és biztonság fenntartása volt. A honvédségek határon túli bevetéséhez az uralkodónak kérnie kellett a magyar országgyűlés, illetve az osztrák birodalmi tanács jóváhagyását. Fegyvernemeit a gyalogság, a lovasság és a tüzérség képezte.

A honvédség keretében három állománycsoport létezett: a tényleges állomány 2 évi szolgálattal, a tartalék 10 évi szolgálati kötelezettséggel és a póttartalék 12 évi szolgálati kötelezettséggel. A póttartalékba kerültek mindazok, akik bármilyen okból rövidített kiképzést kaptak, vagy az újonclétszámon felül estek.

Az osztrák–magyar kiegyezést követően Magyarország területét hét, majd közvetlenül az I. világháború kirobbanása előtt hat honvédkerületre osztották. A honvédkerületek határait úgy húzták meg, hogy azok egybeestek a Magyarországon felállított közös hadseregbeli hadosztályok kiegészítési területével. A honvédkerületek székhelyei Budapesten (I.), Szegeden (II.), Kassán (III.), Pozsonyban (IV.), Kolozsváron (V.) és Zágrábban (VI.) voltak.

³² 1889. évi VI. törvénycikk a véderőről.

³³ 1912. évi XXX. törvénycikk a véderőről.

³⁴ 1897. évi XXIII. törvénycikk a honvéd nevelő- és képző-intézetekről.

A honvédség szolgálati és vezényleti nyelve a magyar volt. Kivételt képeztek a zág-rábi honvédkerületből kiegészített csapatok, amelyeknél a horvát nyelvet használták.

A Magyar Királyi Népfelkelés és osztrák megfelelője, a cs.-kir. Landsturm alkotta a haderő harmadik vonalát: feladata a hadsereg és a honvédség támogatása volt.

A népfelkelés tömörítette azokat a hadköteleseket, akik sem a közös hadsereg, sem a honvédség kötelékébe nem tartoztak, illetve létszámon felül estek. A szolgálati kötelezettség a 19–42 évesekre vonatkozott. Két kategória létezett: az első tizenkilenc korosztályt a háborús veszteségek pótlására szánták, a maradék öt korosztályból pedig munkásalakulatokat szerveztek. Fegyvernemei a gyalogság és a lovasság voltak.

A szárazföldi haderő legtömөгesebb fegyvernemét a gyalogság képezte. A gyalogosokat puskával, szuronnal fegyverezték fel, kiképzésük viszonylag rövid időt vett igénybe. A jól kiképzett gyalogságot egyaránt be tudták vetni támadásra és védelmi feladatok ellátására is: az elfoglalt terület megszállására és megtartására kizárólag a gyalogság volt alkalmazható.

Az Osztrák–Magyar Monarchia hadszervezetéhez 1914-ben, közvetlenül a háború kirobbanását megelőzően a következő gyalogsági alakulatok tartoztak:

- 102 cs. és kir. gyalogezred (számozás: 1–102.),
- 32 m. kir. honvéd gyalogezred (számozás: 1–32.),
- 37 cs.-kir. Landwehr-gyalogezred (számozás: 1–37.),
- 4 cs. és kir. tiroli császárvadászezred (számozás: 1–4.),
- 3. cs.-kir. országos lövészezred (számozás: 1–3.),
- 4 cs. és kir. bosznia-hercegovinai gyalogezred (számozás: 1–4.),
- 29 cs. és kir. vadászászlóalj (számozás: 1–2., 4–13., 16–17., 19–25., 28–32.),
- 1 cs. és kir. bosznia-hercegovinai vadászászlóalj,
- 6 cs. és kir. határvadászszázad és
- 407 géppuskás osztag.

Az ezredek zászlóaljak alkották: kezdetben négy, később három. Két gyalogezred dandárt alkotott. Két dandár más fegyvernemi csapatokkal – tüzérség, lovasság – kiegészítve hadosztályt képezett. A hadosztályokat mint a hadra kelt sereg alapegységeit a mozgósítás alkalmával állították fel.

A lovasság képezte a szárazföldi haderő legmozgékonyabb fegyvernemét. A lovasság alkalmas volt meglepetésszerű harctevékenység folytatására, fő harcmódja a mozgóharc volt. Feladatai közé a felderítés, a biztosítás, valamint az üldözés tartozott. Az Osztrák–Magyar Monarchia hadszervezetéhez 1914-ben, közvetlenül a háború kitörése előtt a következő lovassági alakulatok tartoztak:

- 15 cs. és kir. dragonyosezred (számozás: 1–15.),
- 16 cs. és kir. huszárezred (számozás: 1–16.),
- 10 m. kir. honvéd huszárezred (számozás: 1–10.),
- 11 cs. és kir. ulánusezred (számozás: 1–8. és 11–13.),
- 6 cs.-kir. Landwehr-huszárezred (számozás: 1–6.),
- 1 cs. és kir. tiroli lovasított országos lövészosztály,
- 1 cs. és kir. dalmát lovasított országos lövészosztály és
- 22 lovas géppuskás osztag.

Egy lovasezredet a háború kitörésekor hat, egyenként 150 fős lovasszázad, egy utászszakasz, valamint egy távírójárőr alkotott.

A lovasezredek zömét négyesével összevonták, kiegészítették őket egy-két lovas géppuskás osztaggal, valamint egy lovastüzér-osztállyal: ily módon tíz lovashadosztályt hoztak létre, amelyek a sereglövasságot képezték.

A lovashadosztályokhoz nem tartozó lovasezredeket és -századokat csapatlovasságként a gyaloghadosztályokhoz osztották be.

A háború kezdetén a teljes osztrák–magyar sereglövasságot az orosz hadszíntéren vetették be, de az 1915 közepére kialakuló állásháború, valamint a lóhiány mindinkább háttérbe szorította a lovasság lóháton való alkalmazását. A háború második szakaszában a lovashadosztályokat gyalogosították. A felszabaduló lóállományt a tüzérség kapta meg.

A tüzérség képezte a szárazföldi haderő legnagyobb tüzerővel rendelkező fegyvernemét, fő feladata a gyalogság és a lovasság harcának támogatása volt.

A háború kezdetén az osztrák–magyar haderő mindhárom alkotóeleme rendelkezett már tüzérséggel. A cs. és kir. közös hadsereg tüzérsége volt a legerősebb: 14 tábori tüzerparancsnokság, valamint 3 hegyi tüzerdandár-parancsnokság állt rendelkezésre. A mozgósításkor 42 tábori ágyúezredet szerveztek: ezredenként 5-5 üteget állítottak fel, ütegenként 6-6 löveggel. A 14 tarackos tüzérezred a mozgósításkor 2-2 önálló tábori tarackososztályt szervezett: osztályonként 2-2 üteggel, ütegenként 6-6 tarackkal.

A lovashadosztályok keretében is szerveztek lovastüzér-osztályokat 3-3 üteggel, valamint egy pótüteget – ütegenként 6-6 löveg volt rendszeresítve.

A 14 nehéztarackos osztály osztályonként 2-2 üteggel rendelkezett – ütegenként 4-4 löveg volt rendszeresítve.

A tíz hegyi tüzérezredhez összesen 74 hegyi üteg tartozott.

A mozgósítás befejezését követően összesen 405 tábori és hegyi üteg volt a közös hadsereg keretében: ebből 181 üteg legénységét Magyarországról sorozták.

A vártüzérség hat vártüzérezredből és tíz önálló vártüzérszázalóaljából állt.

A cs.-kir. Landwehr tüzérsége a mozgósítást követően 8 tábori ágyúosztállal, valamint 8 tábori tarackosztállal rendelkezett: osztályonként 2-2 üteget állítottak fel, ütegenként 6-6 löveg volt rendszeresítve.

A m. kir. honvédség tüzérségének szervezéséről 1912-ben született döntés.³⁵ Felállítását 1913-ban kezdték meg: 8 tábori ágyúszredet, valamint egy lovastüzér-osztályt szerveztek. Ezredenként 3–5 üteget alakítottak ki, ütegenként 6-6 löveg volt rendszeresítve.

A háború végére az osztrák–magyar haderő tüzérsége mennyiségileg és minőségileg is jelentősen átalakult, megerősödött. A tüzéralakulatokat tábori tüzérezredbe vonták össze, a haderő összesen 528 üteggel rendelkezett. A közös hadsereg kötelékébe tartozott még 54 lovas tüzérüteg, 232 nehéz tábori tüzérüteg, valamint 258 hegyi tüzérüteg.

A háború végére a honvédségnek összesen 249 tüzérütege volt.

AZ OSZTRÁK–MAGYAR HADERŐ FEGYVERZETE, EGYENRUHÁZATA ÉS FELSZERELÉSE AZ I. VILÁGHÁBORÚBAN

A háború kezdetén az osztrák–magyar gyalogság zöme 8 mm-es 1890 M. és 1895 M. típusú ismétlőpuskával,³⁶ valamint törszuronnal volt felfegyverezve. Az alakulatok egy kisebb része – jellemzően a hadtáp- és őralakulatok – még a régebbi típusú puskákat kapta meg. A harctérre vonuló alakulatoknál puskánként 140 töltényt osztottak ki.

Zászlóaljanként egy géppuskás osztag volt rendszeresítve, amely két Schwarzlose típusú géppuskával³⁷ rendelkezett.

Az osztrák–magyar csapatok egyenruhája a háború kezdetén ún. csukaszürke színű volt, ami később ún. tábori szürkére módosult. A csapatoknál rendszeresített alsóruházat, lábbeli megfelelt a követelményeknek. A tiszték messziről is feltűnő, sárga lábszárvédőt viseltek. A népfelkelőket a háború kezdetén régi típusú, sötétkék színű egyenruhába öltöztették. A hadtápalakulatokhoz tartozó hadkötelesek polgári ruhájukat viselték, csupán katonasapkát és nemzeti színű karszalagot kaptak.

³⁵ 1912. évi XXXI. törvénycikk a honvédségről.

³⁶ A Steyr-Mannlicher M1895 típusú puská az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének 1895-ben rendszeresített alapvető fegyvere volt az I. világháború során. Tömege: 3,8 kg, tárkapacitás: 5 lőszer, gyakorlati tűzgyorsaság: 30–35 lövés/perc, max. lőtávolság: 2000 m.

³⁷ Schwarzlose MG M.07/12 típusú géppuska, amelyet az Osztrák–Magyar Monarchia szárazföldi csapatainál és haditengerészeténél 1907-ben rendszeresítettek. Tömege: 19,6 kg, tárkapacitás: 250 lőszer/rakasz, gyakorlati tűzgyorsaság: 400 lövés/perc, max. lőtávolság: 1800 m.

A katonák felszereléséhez borjúbőr hátizsák, tisztogatóeszközök, félliteres tábori kulacs, vízmentes sátorlap és rövid nyelű gyalogsági ásó tartozott, egészségügyi felszerelés gyanánt pedig egy sebkötöző csomagjuk volt. Vízmentes kenyérszájkjukban egy kenyér- és dohányadagot, két tartalék élelemadagot, valamint evőcsészét és evőeszközöket hordoztak.

A századok felszereléséhez két lőszervivő málhás állat, egy századlőszerkocsi, harminkét rövid nyelű csákánybalta, tíz kis drótvágó olló, valamint némi ácsszerszám tartozott.

A századok egészségügyi személyzetét egy egészségügyi altiszt, négy sebesültvivő katona képezte, akik két hordággal és öt kötszertáskával voltak felszerelve.

Századonként egy mozgókonyha, egy eleségkocsi, valamint egy málhakocsi volt rendszeresítve.

A zászlóaljak műszaki csapattal, utászosztaggal is rendelkeztek, amelyhez egy tiszt, két altiszt és tizenhat csapatutász tartozott. A zászlóaljoknak egy-egy távbeszélőjárőrük is volt.

A zászlóaljok egészségügyi személyzetéhez egy-két orvos is tartozott.

A hegyi csapatoknál kétszer annyi sebesültvivő járőr állt rendelkezésre, mint egyéb alakulatoknál, és ezeknél az alakulatoknál mozgókonyhák helyett málhás állatokkal szállított főzőládákat alkalmaztak.

A háború végén a haderő 1895 M. típusú ismétlőpuskával volt felfegyverezve.

Zászlóaljanként nyolc géppuskával rendelkező géppuskás századokat állítottak fel.

Gyalogezredenként két gyalogsági ágyúval felszerelt tüzérszakaszt rendszeresítettek. Az ezredek műszaki századainál hat-hat 9 cm-es aknavetőt és hat gránátvetőt rendszeresítettek.

A teljes haderő emberállománya korszerű, egyszínű, ún. tábori szürke egyenruhát viselt, a harctéren harcoló csapatok tagjainak acélsisakjuk volt. A haderő valamennyi tagjának volt gázálarca és könnyű hátizsákja. A hegyekben harcoló egységek részére kétfogatú, taligyszerű mozgókonyhákat rendszeresítettek. Ezredenként műszaki századokat állítottak fel, amelyek építéshez/romboláshoz szükséges szerszámokkal, eszközökkel voltak felszerelve.

Rendfokozatok magyar megfelelői az Osztrák–Magyar Monarchia szárazföldi haderejében (a legmagasabbtól a legalacsonyabbig):

- tábornagy,
- vezérezredes (1915. június 23-tól),
- gyalogsági tábornok, lovassági tábornok, táborszernagy (tüzér, műszaki),
- altábornagy,
- vezérőrnagy,

- ezredes,
- alezredes,
- őrnagy,
- százados,
- főhadnagy,
- hadnagy,
- zászlós,
- hadapród,
- tiszthelyettes (1915. június 23-tól),
- törzsőrmester (1914-től),
- őrmester,
- szakaszvezető,
- tizedes,
- őrvezető,
- gyalogos, huszár, tüzér, utász – honvéd, népfelkelő.

A BÁCSKAI TISZA MENTÉRŐL HADBA VONULT KATONÁK AZ I. VILÁGHÁBORÚBAN

Több ezerre tehető azoknak a Tisza menti katonáknak a száma, akik különböző katonai alakulatokkal megjárták az I. világháború csataterzeit. Kiemelhetünk azonban négy gyalogezredet, amelyekben a legtöbben küzdöttek: a cs. és kir. 46. (szegedi) gyalogezred, a cs. és kir. 86. (szabadkai) gyalogezred, valamint a m. kir. 5. (szegedi) honvéd gyalogezred és a m. kir. 6. (szabadkai) honvéd gyalogezred.

A CS. ÉS KIR. 46. (SZEGEDI) GYALOGEZRED (1762) 1914–1918³⁸

A cs. és kir. 46. gyalogezredet 1762-ben állították fel. Hadkiegészítési kerületéhez tartozott Szeged, Hódmezővásárhely, valamint Csongrád, Csanád és Torontál vármegye egy-egy része.

Az ezred (I., II. és IV. zászlóalj) hadrendileg a cs. és kir. VII. (temesvári) hadtest 17. (nagyváradi) hadosztályához, annak 34. (aradi) gyalogdandárjába tartozott.

1914-ben, a kikülönített 46/III. zászlóaljat kivéve, az ezredtörzs és a három zászlóalj Szegeden állomásozott. A kikülönített 46/III. zászlóalj a cs. és kir. XVI. (zárjai)

³⁸ Kanyó Ferenc: *Világháborúk szegedi hősi halottai*. Szeged, 2002, Bába Kiadó.
Makó Imre: *Életünket és vérünket! Az első világháború hódmezővásárhelyi áldozatai*. Hódmezővásárhely, 2004, Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata.

hadtest 18. (mostari) hegyi hadosztályához, annak 3. (nevesinjei) hegyi dandárjába volt besorolva, állomáshelye a hercegovinai Avtovacon volt.

A nagy háború kirobbanásakor az ezred az orosz hadszíntérre került, majd Olaszország hadba lépését követően a Doberdó-fennsíkra irányították.

A szegedi 46-osok a Doberdó-fennsíkban az 1916. augusztus 9-ei, a 6. isonzói csata végén történt kiürítését követően is az olasz hadszíntéren küzdöttek tovább. 1918. június 15-én részt vettek a Piavénál vívott csatában is.

A hadsereg főparancsnoksága hivatalos hadijelentéseiben az ezredet háromszor dicsérte meg: az 1916. március 14-én San Martinónál (olasz hadszíntér), az 1916. augusztus 14-én Lokvicánál (olasz hadszíntér), valamint az 1917. augusztus 22-én Fajti hribnél (olasz hadszíntér) tanúsított helytállásáért.³⁹

A kiküldített 46/III. zászlóalj 1914. augusztus 8-ától ugyanazon év végéig a szerb/montenegrói hadszíntéren küzdött. 1915. május 20-án a felső-isonzói arcvonatra vezényelték, ahol az olasz támadást követően a Mrzli vrh–Krn hegyvonulat védelmében vett részt.

A zászlóalj 1917 októberében részese volt a 12. isonzói csatában végrehajtott caporettoi (ma: Kobarid, Szlovénia) áttérésnek.

1918 elején – amikor a gyalogezredek zászlóaljainak számát háromra csökkentették – beolvadt a cs. és kir. 133. gyalogezredbe mint annak III. zászlóalja. 1918 júniusában részt vett a Piave mentén vívott harcokban.

A Szegedi Napló 1919. január 1-jei adatai szerint a cs. és kir. 46. gyalogezred az I. világháború során 54 ütközetben vett részt, a harctereket megjárta 8907 katonája. Elesett vagy eltűnt 107 tiszt és 1140 fő legénység.⁴⁰ Az 1933-ban megjelent ezredmonográfia már jóval nagyobb veszteségeket állapít meg: az ezred állományából elesett/elhunyt 3173 fő, megsebesült/megbetegedett 14 989 fő!⁴¹

A CS. ÉS KIR. 86. (SZABADKAI) GYALOGEZRED (1883) 1914–1918

A cs. és kir. 86. gyalogezred hivatalosan 1883. január 1-jén alakult meg. Kiegészítési kerületéhez tartozott Szabadka, Magyarkanizsa és Zenta város, valamint a Zentai járás (Ada, Martonos és Mohol nagyközségek), az Óbecsei járás (Bácsföldvár, Óbecse, Péterréve, Szenttamás és Turia nagyközségek) és a Topolyai járás (Bácsfeketehegy, Bajsa, Csantavér, Kishegyes, Bácskossuthfalva, Pacsér, Szeghegy, Topolya nagyközségek).

³⁹ De Sgardelli Caesar főszerk.: *A Délvidék hadtörténete 1914–1918*. Budapest, 1941, Hadtörténeti Kiadványok Kiadóhivatala.

⁴⁰ *Szegedi Napló*, XLII. évf. 1919. január 1. 1. sz.

⁴¹ Ajtay Endre: *A volt cs. és kir. 46. gyalogezred világháborús története 1914–1918*. Szeged, 1933, Délmagyarország.

Az ezred (I., II. és IV. zászlóalj) hadrendileg a cs. és kir. IV. hadtest 32. gyaloghadosztályának 64. gyalogdandárjába tartozott. A kikülönített III. zászlóalj a cs. és kir. XV. hadtest 1. hegyi hadosztályának 7. hegyi dandárjába volt besorolva.

A mozgósítási parancs kihirdetésekor, 1914. július 26-án az ezredtörzs, az I. és IV. zászlóalj Szabadkán, a II. zászlóalj pedig Budapesten állomásozott. A kikülönített 86/III. zászlóalj a boszniai Višegradon tartózkodott.

Az ezred I., II. és IV. zászlóalját július 31-én a szerb hadszíntérre szállították, ahol az osztrák–magyar 2. hadsereg kötelékébe lépett. A 2. hadsereget szeptember 4-én az orosz hadszíntérre vezényelték át.

Az ezred szeptember 8-án érkezett meg az orosz hadszíntérre, és szeptember 9-én már harcba is került. Az orosz hadszíntéren 1917. március 17-éig küzdött, ekkor vezényelték át az olasz hadszíntérre. Az ezred számára a háború itt fejeződött be, ahonnan 1918. június 17-én vonták ki.

A cs. és kir. 86. gyalogezred jelentősebb bevetései:

1914-ben: Jelenča, szerb hadszíntér (augusztus 19.), Vučevica, szerb hadszíntér (augusztus 20.), Rumno, orosz hadszíntér (szeptember 9–11.), Chyrow–Szumina, orosz hadszíntér (október 12–13.), Borumilów–Rogowicz, orosz hadszíntér (december 4.), Bratków, orosz hadszíntér (december 26–31.).

1915-ben: Bratków, orosz hadszíntér (január 1. – február 10.), Berdo–Jablonki, orosz hadszíntér (február 28.), Krukienicze, orosz hadszíntér (május 19. – június 4.), Pnikut, orosz hadszíntér (június 5.), Buchowice, orosz hadszíntér (június 6–16.), Miklaszów, orosz hadszíntér (június 23–26.), Polonicze, orosz hadszíntér (június 27. – július 3.), Kamionka Strumilowa, orosz hadszíntér (július 19. – augusztus 15.), Cholojów, orosz hadszíntér (augusztus 29–30.), Baranie–Krupiec, orosz hadszíntér (szeptember 3–6.), Worobijówka–Seredynce, orosz hadszíntér (szeptember 13–17.), Milno–Aleksiniec, orosz hadszíntér (szeptember 25–28.), Milno, orosz hadszíntér (október 21. – november 28.).

1916-ban: Slobodka, orosz hadszíntér (január 29. – április 10.), Worobijówka, orosz hadszíntér (április 12. – június 3.), Bruszilov-támadás, orosz hadszíntér (június 4–9.), Worobijówka, orosz hadszíntér (június 10. – augusztus 10.), Nestrowce–Pleszkowce, orosz hadszíntér (augusztus 11.), Mogila, orosz hadszíntér (augusztus 13–30.), Zborów, orosz hadszíntér (augusztus 31. – szeptember 1.), Mogila, orosz hadszíntér (szeptember 2. – december 31.).

1917-ben: Mogila, orosz hadszíntér (január 1. – június 28.), Zborów, orosz hadszíntér (június 29. – július 2.).

1918-ban: Monte Asalone, olasz hadszíntér (április 1. – június 16.).

A 86/III. zászlóalj az osztrák–magyar 6. hadsereg kötelékében a Boszniából indított Szerbia-ellenes hadjáratban vett részt. Olaszország hadba lépésekor átirányították az olasz hadszíntérre. A zászlóalj 1918. március 28-án csatlakozott a cs. és kir. 123. gyalogezredhez mint annak III. zászlóalja. Ez a zászlóalj is az olasz hadszíntéren fejezte be az I. világháborút 1918. július 17-én, amikor kivonták a további harcokból.

A cs. és kir. 86/III. zászlóalj jelentősebb bevetései:

1914-ben: Panos, szerb hadszíntér (augusztus 20–21.), Jagodnja, szerb hadszíntér (szeptember 19–22.), Drina menti csata, szerb hadszíntér (november 6–10.), Ruda, szerb hadszíntér (november 21–22.), Rajac – 881. magaslat, szerb hadszíntér (november 24–29.).

1915-ben: 1. és 2. isonzói csata, olasz hadszíntér (június 23. – augusztus 1.), Selo, olasz hadszíntér (szeptember 13–30.), 3. isonzói csata, olasz hadszíntér (október 18. – november 4.), 4. isonzói csata, olasz hadszíntér (november 10. – december 4.).

1916-ban: 5. isonzói csata, olasz hadszíntér (március 11–16.), 6. isonzói csata, olasz hadszíntér (augusztus 5–16.).

1917-ben: 10. isonzói csata, olasz hadszíntér (május 12. – június 5.), 11. isonzói csata, olasz hadszíntér (augusztus 18. – szeptember 13.), 12. isonzói csata, olasz hadszíntér (október 23. – október 31.).

1918-ban: Col Caprile, olasz hadszíntér (január–március), Monte Asalone, olasz hadszíntér (május–június 16.).

A M. KIR. 5. (SZEVEDI) HONVÉD GYALOGEZRED (1886) 1914–1918⁴²

A m. kir. 5. honvéd gyalogezredet 1886-ban állították fel: hadrendileg a 45. (szegedi) honvéd gyalogdandárhoz, a m. kir. 23. (szegedi) honvéd hadosztályhoz volt beosztva. Az ezred kiegészítési területe Szeged és Hódmezővásárhely városok mellett Csongrád, Csanád és Torontál vármegyék részeit ölelte fel.

⁴² Nónay Dezső: *A volt m. kir. (szegedi) 5. honvéd gyalogezred a világháborúban*. Budapest, 1931, a szerző kiadása.

A m. kir. 5. honvéd gyalogezred ezredtörzse, az I. és II. zászlóalj a mozgósításkor Szegeden, míg a III. zászlóalj Nagybecskereken állomásozott.

Az ezredet a balkáni hadszíntérre szánták, de ott nem került bevetésre, mert 1914. augusztus 20-án az orosz hadszíntérre, Galíciába vezényelték át: augusztus 30-án Kolodizenkónál esett át a tűzkeresztségen. 1914. szeptember 1-jén részt vett a kulikowi ütközetben (orosz hadszíntér), majd szeptember 6-a és 11-e között Janownál harcolt. 1914. szeptember 14-étől október 12-éig a przemysli erődrendszer védelmében (orosz hadszíntér) vett részt, annak első ostroma során.

A przemysli erődrendszer az 1914. november 8-ai második körülzárásától az 1915. március 22-én bekövetkezett elestéig az erőd védőrségéhez tartozott. Az ostrom során részt vett az 1914. december 15–18-áig tartó kitörési kísérletben, valamint az 1915. március 19-én szervezett utolsó nagy kitörési kísérletben. Ennek sikertelenségét követően az ezred megmaradt állománya orosz hadifogságba került: innen csak 1918-ban szabadultak.

A hadsereg főparancsnoksága hivatalos hadijelentésében megdicsérte az ezredet mint Przemysl védőrségét.⁴³

A pótzászlóalj az ezred hadifogságba kerülése után is állított ki menetalakulatokat, amelyeket más ezredek állományának pótlásaként alkalmaztak.

A Szegedi Naplóban 1919. január 1-jén megjelent adatok szerint a m. kir. 5. honvéd gyalogezreddelel 8754 fő járta meg az I. világháború harctereit: elesett vagy eltűnt 185 tiszt és 972 honvéd.⁴⁴ A valós veszteség feltehetően ennél sokkal nagyobb volt.

Az 1914-es mozgósításkor Szegeden felállították az 5. népfelkelő gyalogezredet, amely a 102. népfelkelő dandár állományába került. Az ezred 1914 szeptemberében Galíciában (orosz hadszíntér) harcolt. 1914 szeptemberének végén az Uzsokiszorosnál (orosz hadszíntér) vetették be. A súlyos harcok következtében október végére állománya annyira lecsökkent, hogy csupán egy zászlóaljnyi erőt képviselt.

Ezt a zászlóaljat betagolták az újonnan létrehozott 102. népfelkelő gyalogezredbe mint annak I. zászlóalját.

Az 5-ös népfelkelők 1915 májusában, a gorlicei áttörést (orosz hadszíntér) követően részt vettek a visszavonuló orosz csapatok üldözésében. A przemysli erődrendszeren túl azonban elszakadtak a szomszédos csapattektől, és állományuk zöme hadifogságba került.

⁴³ De Sgardelli: i. m.

⁴⁴ *Szegedi Napló*, XLII. évf. 1919. január 1. 1. sz.

A M. KIR. 6. (SZABADKAI) HONVÉD GYALOGEZRED (1886)
1914–1918

Az ezredet 1886-ban állították fel, kiegészítési területét Bács-Bodrog vármegye képezte.

A m. kir. 6. honvéd gyalogezred ezredtörzse és I. zászlóalja a mozgósításkor Szabadkán, II. zászlóalja Zomborban, III. zászlóalja pedig Újvidéken állomásozott.

A m. kir. 6. (szabadkai) honvéd gyalogezred hadrendileg a 80. (pécsi) honvéd gyalogdandár keretében a 40. (budapesti) honvéd hadosztályhoz volt beosztva. Mozgósításkor alakult meg a m. kir. 6. népfelkelő gyalogezred.

Az ezredet a mozgósításkor a balkáni hadszíntérre vezényelték, ahol a 6. osztrák-magyar hadsereg XV. hadtestének kötelékébe került.

1915 januárjában átirányították az orosz hadszíntérre, ahol egészen 1918. március 22-éig tartózkodott. Ekkor kivonták, és 1918. július végéig Horvátországban látott el karhatalmi feladatokat. Az ezred újabb harci bevetésére 1918 augusztusában került sor az olasz hadszíntéren: számára itt fejeződött be az I. világháború.

A m. kir. 6. honvéd gyalogezred pótkerete által felállított menetalakulatokat több különböző ezred/zászlóalj állományának pótlására alkalmazták.

A m. kir. 6. honvéd gyalogezred jelentősebb bevetései:

- 1914-ben: Višegrad, szerb hadszíntér (augusztus 20.), Drina menti csata, szerb hadszíntér (szeptember 8–10.), Kulište, szerb hadszíntér (szeptember 13.), Loznica, szerb hadszíntér (szeptember 16–17.), Gučevo-magaslat, szerb hadszíntér (szeptember 23. – november 6.), Perina-magaslat, szerb hadszíntér (november 7.), Bačinovac, szerb hadszíntér (november 21.), Moravci, szerb hadszíntér (november 28.), Poljanice–Parlog, szerb hadszíntér (december 1–5.), visszavonulás a Szávaig, szerb hadszíntér (december 6–18.).
- 1915-ben: Jaskowice, orosz hadszíntér (január 31.), Sianki körül, orosz hadszíntér (február 1. – április 6.), Halics–Sianki, orosz hadszíntér (április 8–22.), Drohobycz–Delawa, orosz hadszíntér (május 19–30.).
- 1916-ban: Rarancze, orosz hadszíntér (január 11. – június 30.), Kirlibaba mellett, orosz hadszíntér (július 5–20.), Kirlibabától északra, orosz hadszíntér (július 22. – december 31.).
- 1917-ben: Kirlibabától északra, orosz hadszíntér (január 1. – augusztus 10.), Wollowetztől keletre, orosz hadszíntér (augusztus 13. – december 9.).
- 1918-ban: Monte Asalone, olasz hadszíntér (augusztus).

MAGYAR KATONÁK A DOBERDÓN⁴⁵

A DOBERDÓ FOGALMA

A Doberdó-fennsík Szlovénia és Olaszország határán fekszik. Szűkebb értelemben a Karszt-hegység 60 km⁴⁶ kiterjedésű része, amelyet keletről a Vallone-völgy, délről az Adriai-tenger, nyugatról az Isonzó (szlovénül: Soča) folyó, északról pedig a Wippach (szlovénül: Vipava) folyó határol. Nevét a fennsík déli részén fekvő Doberdo (ma: Doberdo del Lago) faluról kapta. Erről Zalka Máté⁴⁷ *Doberdó* c. regényében így ír:

„Doberdó! Furcsa szó. Dobok peregnek és valami dübörgésszerű komorság. (...) A Doberdó név számunkra nemcsak a falut jelentette, hanem a körülötte elterülő lapos, tíz-tizenöt kilométeres hosszúságú, dél felé nyúló fennsíkot is. Ez a gyér növényzetű sziklás vidék volt az olasz front isonzói szakaszának egyik legtöbbet vértől áztatott területe. A Doberdó szónak visszhangja a magyar fülben: dob... doboló... Talán e véletlen folytán kapták föl éppen ennek a falunak a nevét, hiszen nemcsak Doberdó község alatt folyt a vér. (...) De az egész frontszakaszt Doberdó névre keresztelte a magyar katonaság, mert ez a doboló szóra emlékeztető név felidézte képzeletében a szüntelen pergőtüzet, a vérfergeteget. Doberdónak már tizenöt végén is elég gyászos híre volt a hadseregben, de tizenhat elején ez az elnevezés egyértelmű volt a halálmezővel.”⁴⁸

A magyar köztudatba az I. világháború idején mint a „földi pokol” került be, és a tragikus emlékü történelmi-földrajzi fogalomsorba – Muhi, Mohács, Don-kanyar – illeszkedik. Tény azonban, hogy a Doberdó nem a vereség, sokkal inkább a magyar katonai helytállás és kitartás szimbólumának tekinthető.

A DOBERDÓ A MAGYAR TÖRTÉNELEMBEN

1882-ben Németország, Olaszország és az Osztrák–Magyar Monarchia katonai szövetséget kötött, létrejött az ún. hármas szövetség. Az I. világháború kirobbanásakor, 1914-ben a szerződés elvben érvényben volt. Olaszország azonban nem lépett be a

⁴⁵ Forrás Pintér Tamás – Rózsafi János – Stencinger Norbert: *Magyar ezredek a Doberdó-fennsík védelmében*. Budapest, 2009, Zrínyi Kiadó.

⁴⁶ Zalka Máté, alias Frankl Béla (Matolcs, 1896. április 23. – Huesca [Spanyolország], 1937. június 11.) író, tábornok. 1916-ban zászlósként a Doberdón szolgált.

⁴⁷ Zalka Máté: *Doberdó*. Budapest, 1979, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó.

⁴⁸ József Ágost (Alcsút, 1872. augusztus 9. – Rain bei Straubing, 1962. július 6.) magyar királyi herceg, osztrák főherceg, osztrák–magyar tábornagy, a Habsburg-dinasztia magyarországi ágának tagja.

háborúba, és elvben semlegességi nyilatkozatot tett, de intenzíven tárgyalta az antant-hatalmakkal. Olaszországnak ugyanis a Monarchiával szemben területi igényei voltak, amelyek Dél-Tirolra, az Isztriai-félszigetre és Dalmáciára terjedtek ki. A tárgyalások eredményeként 1915. április 26-án aláírták a londoni egyezményt. Ennek értelmében Olaszország vállalta, hogy területi igényeinek kielégítése fejében hadba lép az antant oldalán: 1915. május 23-án hadat is üzent a Monarchiának.

Az új fronton, amely 600 kilométer hosszúságban a svájci határtól az Adriai-tengerig húzódott, 1915 júniusában négy olasz hadsereg vonult fel, soraiban több mint félmillió katonával. A velük szemben álló, védelemre berendezkedett osztrák–magyar csapatok kezdetben mindössze kétszázezer főt számláltak.

Az olasz haderő előtt három lehetséges támadási irány állt: északi irányban a Dráva völgye felé; keleti irányban az Isonzón átkelve a Wippach völgyén keresztül Laibach (ma: Ljubljana, Szlovénia), majd tovább a Száva völgyében Bécs és Budapest felé; végül pedig délkeleti irányban Trieszt, valamint az Isztriai-félsziget felé.

A legkecsegtetőbb támadási iránynak az Isonzón való átkelés mutatkozott, aminek reményében az olasz csapatok 1915. június 22-én el is érték a folyó vonalát. Az osztrák–magyar csapatok, a kedvezőbb védekezési feltételek miatt, visszavonultak az Isonzó mögé. A folyó nyugati partján két hídfőállást alakítottak ki: Tolmeinnél (szlovénül: Tolmin), valamint Görznél (olaszul: Gorizia, szlovénül: Gorica). A hídfőállások az ellentámadás lehetőségét biztosították.

Az olaszok 1915 júniusa és 1917 szeptembere között 11 nagy támadást, ún. isonzói csatát indítottak a hídfők elfoglalására és az osztrák–magyar védelem megtörésére. A 12. isonzói csata az osztrák–magyar és német csapatok közös támadása volt, amelynek célja Caporetto (németül: Karfreit, szlovénül: Kobarid) elfoglalása volt.

MAGYAR KATONÁK A DOBERDÓN

A görzi hídfő védelmét déli irányból, valóságos bástyaként, a Doberdó-fennsík biztosította. Az osztrák–magyar hadvezetés a Doberdó védelmére az orosz hadszíntérről a VII. (temesvári) hadtestet irányította át. A VII. hadtestet két seregetest, a cs. és kir. 17. gyaloghadosztály és a m. kir. 20. honvéd gyaloghadosztály alkotta.

A cs. és kir. 17. hadosztály kötelékébe tartozott a cs. és kir. 39. (debreceni), a cs. és kir. 43. (karánsebesi), a cs. és kir. 46. (szegedi), valamint a cs. és kir. 61. (temesvári) gyalogezred.

A m. kir. 20. honvéd hadosztály kötelékébe tartozott a m. kir. 1. (budapesti), a m. kir. 3. (debreceni), a m. kir. 4. (nagyvárad), valamint a m. kir. 17. (székesfehérvári) honvéd gyalogezred.

A Doberdón harcoló csapatok más alakulatoktól is kaptak személyi pótlást, így kerülhettek a cs. és kir. 46. (szegedi) gyalogezred kötelékébe bácskai katonák a szabadkai 86-osoktól.

A VII. hadtest valamennyi ezredének legénységét a történelmi Magyarország területéről sorozták. Zömük magyar nemzetiségű is volt, ezért joggal mondható, hogy a Doberdót a magyarok védték. A hadtest felett József Ágost főherceg, lovasági tábornok⁴ parancsnokolt. József főherceg nagyon népszerű volt katonái között, a legénység szeretetből „József apánknak” becézte. A háború során naplót vezetett, amelyben 1915 júliusában így írt a Doberdóról:

„Iszonyatosan siralmas benyomást tesz rám ez a fennsík, amely éppen nem sík. Unalmas, dombos vidék, számtalan kis tölcser alakú – dolinának nevezett –, gyakran pocsótás fenekű katlan. Csupa nyerskő falkerítéssel, melyek habarcs nélkül faragatlan karsztkőből épültek. A vörösre égett fű alól a szikla vigyorog ki, mintha csupa koponya heverne a fű között.”

A DOBERDÓN VÍVOTT KÜZDELEM

A Doberdón lévő osztrák–magyar védelmi állások 1915 nyarán nagyon kezdetlegesek voltak. Kövekből épített falakat használtak fedezékül, de ezek alig nyújtottak védelmet: a gránátbecsapódások következtében szétrepülő kődarabok is súlyos sebesüléseket okoztak. Az ellenséges gyalogság előrenyomulásának megakadályozása céljából a kőfalak elé drótakadályokat telepítettek: ez a munka a köves, sziklás talajon, ellenséges tűzben igen veszélyes feladatnak bizonyult.

A tüzéségi előkészítést követően az olasz gyalogság rohamra indult, amit a védők puska- és géppuskatűzzel fogadtak. Ha az ellenségnek sikerült elérnie a lövészárkokat, akkor véres közelharc kezdődött. A kézitusában a katonák a szurony és a puskatus mellett a legkülönbélebb eszközökkel – gyalogsági ásóval, buzogánnyal, baltával, bokszerral – küzdöttek, gyilkolták egymást. Az ellenséges állások egyes szakaszokon meglehetősen közel – mindössze 20–30 méterre – húzódtak egymástól, ezért gyakori volt a kézigránátharc is.

Az elesett katonák holttesteit, különösen a két állás között húzódo sávban, az ún. senki földjén gyakran napokon, heteken át temetetlenül hevertek. József főherceg erről így írt 1915. augusztus 10-ei keltezésű naplóbejegyzésében:

„Szegény halott honvédek és olaszok hevernek mindenütt a gránátok által cafatokra tépve, a nap perzselő hevében gyorsan rothadva. Az emberek meg sem mozdulhatnak, mert amint csak egy kicsit fölemelkedik valamelyik, máris jönnek az ellenséges lövedékek. Bekötött orral és szájjal fekszenek és kaparják, vésik a sziklát, s építenek, hogy a következő pillanatban egész munkájukkal együtt a lezuhanó nehéz lövedékektől megsemmisíttessenek. (...)

5 percnyi tartózkodás után mélyen megindulva és megrázva kúszok visszafelé. Borzasztó e sok rothadó hús, s a fekete aludt vér, ami mindenütt hever és tapad; oly szörnyűség, hogy a réműlettől jéggé dermed a lelkem. Mindig itt feküdni, csak egyszer éjjel kihűlt romlott eledelt kapni, ez irtóztató hullaszag közepette, mely nyelvre, s a torokra tapad, azt az étellel lenyelni; naponta csak egyszer meleggé lett korty vizet kapni, s azt is csak éjjel. S a perzselő nap öldöklő, izzó hevében, melyet a sziklák megtízszerezve sugároznak, a rothadó bajtársak között mozdulatlanul feküdni a nehéz kábító hullaszaggal tüdejünkben; ettől meg kell, hogy örüljenek. (...)

Egész belsőm lázong és felordít, mert az, amit ma láttam, annyira megrázó, hogy örüljön, aki bele nem bolondul. Szegény hőseim, bámullak és csodállak benneteket, s nem tudom, hogyan mondjak köszönetet! Csak tudná a világ, hogy mi a háború és mi a rettenetes Doberdó.”

A frontot azonban mindenáron tartani kellett, és csak a védőállások megerősítésére volt lehetőség. Ennek érdekében műszaki csapatok érkeztek a fennsíkra, mély árkokat vágtak/robbantottak a sziklába, amelyek elé homokzsák és fémhajcs mellvédeket emeltek. A tartalékok elhelyezésére átalakították a fennsíkon lévő, a karsztvidékre oly jellemző barlangokat, illetve mesterséges barlangokat, ún. kavernákat alakítottak ki. A víz óriási kincsnek számított a karszton: a csapatok vízellátását vízvezeték építésével oldották meg. Az ezredek/zászlóaljok 8-10 naponként váltották egymást az első vonalban, a pihenő csapatok számára barakk-tábort létesítettek, amely az olasz tűzéréség hatótávolságán kívül esett.

A Doberdó-fennsíkon vívott harcok emberveszteségei óriásiak voltak. A teljes olasz hadszíntéren 1915 végére a halottak és a sebesültek száma elérte a száztízezer főt: a veszteségek fele a VII. hadtest katonáinak soraiból került ki.

A készülő nagyszabású olasz offenzíva megelőzése céljából 1916. március 5-én a Doberdón az osztrák–magyar csapatok gáztámadást hajtottak végre, aminek következtében egyetlen napon több mint hatezer olasz katona vesztette életét. A klórgáz hatására szörnyű kínok között elpusztuló olaszok látványa a hadtestparancsnokot is megrázta:

„Hej, csak látna be valaki nyugodt külsőmon át lelkembe, akkor egy szörnyű csatateret látna ott, olyat, mint maga a Doberdó.”

1916. augusztus 6-án megkezdődött a 6. isonzoí csata. A Doberdótól északra az olaszok sikeresen támadtak, és elfoglalták Görz városát. A bekerítés veszélye miatt az osztrák–magyar csapatokat augusztus 9-éről 10-ére virradóra kivonták a Doberdó-fennsíkról. Az itt küzdő csapatok a Vallone-völgytől keletre, a Komeni-fennsíkon foglaltak el új védelmi állásokat.

A Doberdó-fennsíkot is érintő első hat isonzói csata veszteségi mérlege: 232 000 fős olasz, valamint 168 000-es osztrák–magyar embervesztés.

A Doberdó birtokba vételét követően, 1916 és 1917 során az olaszok még öt nagy támadást indítottak, de döntő sikert nem tudtak elérni. A következő öt isonzói csata veszteségi mérlege: 409 000 fős olasz, valamint 223 000 fős osztrák–magyar embervesztés.

Az 1917. október 24-én meginduló 12. isonzói csatában a német csapatokkal megerősített osztrák–magyar sereg támadott, amelynek soraiban küzdött a VII. hadtest is. A lendületes támadásban egészen a Piave folyóig szorította vissza az olasz haderőt, de a legfontosabb célt – Olaszország kilépését a háborúból – nem sikerült elérni.

MAGYAR EMLÉKHELYEK A DOBERDÓN

A Doberdón számos olyan nagy háborús emlékhely található, amely fontos a magyarság szempontjából.

Emlékhely az a két kőgúla, amelyet a nagyváradi 4-es honvédek emeltek 1917-ben: az egyiket 1994-ben az olaszok, a másikat pedig 2014-ben a magyarok újították fel.

A legjelentősebb magyar vonatkozású emlékhely a Visintiniben található Magyar Kápolna. A kápolnát még 1918-ban kezdték építeni a 17. hadosztály temetője mellett. A háború véget ért, a kápolnát nem szentelték fel. Az 1990-es évek végétől kezdve olasz és magyar részről is kezdeményezték a kápolna felújítását. 2009. május 29-én, a magyar hősök emléknapján tartották meg a felszentelési ünnepséget, amelyen Sólyom László akkori köztársasági elnök is részt vett. A Magyar Kápolna a megbékélést hirdeti, és emléket állít az emberfeletti szenvedést kiállt magyar katonáknak.

Nem ennyire monumentális, de legalább ennyire sokatmondó és emberi az az emlékmű, amely a fennsíkot uraló, 275 méter magas Monte San Michele csúcsán áll. A magaslaton, amelyen 1915/16-ban a legvéresebb harcok dúltak, az olaszok még a háború idején emlékművet emeltek, amelynek olasz nyelvű felirata magyarul így hangzik:

„Ez ormokon olaszok és magyarok hőiesen harcolva testvériesen egyesültek a halálban, 1915. július – 1916. augusztus”

MAGYARÁZAT AZ ADATTÁRHOZ, FORRÁSOK, RÖVIDÍTÉSEK

A bácskai Tisza mente értelmezésünkben a mai Szerbia, illetve Vajdaság északi részén, a szerb–magyar határon levő Horgostól Bácsföldvárig, a Tisza mellett fekvő területet foglalja magában. Közigazgatásilag északról dél felé haladva Magyarkanizsa (Horgos, Martonos, Kispiac, Kishomok, Völgyes, Magyarkanizsa, Adorján, Orom, Oromhegyes, Tóthfalu, Velebit és Zimonjić települések), Zenta (Tornyos, Kevi, Bogaras, Felsőhegy és Zenta települések), Ada (Völgypart, Ada, Valkaisor, Törökfalu és Mohol települések) és Óbecse (Péterréve, Óbecse, Bácsföldvár, Drea és Radičević települések) községeket öleli fel. Horgost kivéve, amely Csongrád vármegyéhez tartozott, 1920-ig valamennyi település Bács-Bodrog vármegye része volt, az 1910-es népszámlálás adatai szerint a területen százhuszezer lélek élt.

Az adattárat azokra a településekre vonatkozóan állítottuk össze, amelyek 1914 és 1918 között városok vagy nagyközségek voltak, illetve vezettek állami anyakönyveket: Ada, Bácsföldvár, Horgos, Magyarkanizsa, Martonos, Mohol, Óbecse, Péterréve, Zenta.

Fontos kiemelni, hogy egy-egy hősi halált halt katona esetében a közölt adatok jellemzően nem egy, hanem több forrásból származnak.

A kutatás elsődleges forrásai az 1914 és 1980 között vezetett **állami/polgári halotti anyakönyvek** voltak. A háború alatt ezekbe az anyakönyvekbe a BM által közölt adatokat jegyezték be: ebben az időszakban az elesett/elhunyt katonák halálesetének beírása csakis a BM-értesítés alapján volt lehetséges. A bejegyzést jellemzően az elesett/elhunyt katona születési vagy lakóhelye szerint illetékes anyakönyvi hivatal végezte el, de ezt egyes esetekben – ha az elhalálozás Magyarország területén történt – az az anyakönyvi hivatal is megtehetette, ahol a katona meghalt – mindez attól függött, hogy a BM melyik anyakönyvi hivatalnak küldte el az értesítést.

A katonák haláleseteinek anyakönyvi bejegyzése 1919–20-ban is folytatódott, de ekkor már nemcsak BM-értesítés, hanem valamely felsőbb hatóság – megyei alispán – utasítása alapján is.

1921-től a háborúban eltűnteket az állami halotti anyakönyvekbe jellemzően csak bírósági **holttányilvántási végzések** alapján írhatták be, amelyek a holttányilvántási eljárásokban születtek. A délszláv államban ezen eljárás lefolytatását a háború során, 1914 és 1918 között létrejött állapotok jogi felszámolására vonatkozó, 1920-ban meghozott rendelet⁴⁹ írta elő, amely 1941-ig volt érvényben. A holttányilvántási eljárások lefolytatására elsősorban a család- és vagyoni jogi ügyek rendezése céljából volt szükség.

⁴⁹ Uredba o pravnoj likvidaciji stanja stvorenog ratom 1914–1920. godine. *Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, 1920. 148. sz.

Az I. világháborúban eltűntek zömének holttá nyilvánítása a két világháború közötti időszakban megtörtént. Többeket 1941 és 1944 között – a Magyarországhoz való visszacsatolás idején – nyilvánítottak holttá: ekkor egyszerűbb volt a katonai szolgálatra vonatkozó iratok beszerzése, amelyekért a bácskaiak a bajai, míg a horgosiak – amely település a trianoni békeszerződést és a határmódosítást megelőzően Csongrád vármegyéhez tartozott – a szegedi hadkiegészítő parancsnoksághoz fordulhattak.

A vizsgált területen néhány I. világháborúban eltűnt katonát csak 1945-öt követően nyilvánítottak holttá: még a XX. század 60-as, 70-es éveiben is folytak ilyen bírósági eljárások.

A holttányilvánítási eljárások lefolytatása a járásbírók hatáskörébe tartozott: a bácskai Tisza mentén ezeket az ügyeket a zentai és az óbecsei járásbírók intézte. Olykor a holttá nyilvánítás törvényszék, körzeti bíróság előtt történt, a vizsgált területet illetően Szabadkán és Újvidéken. A megőrzött holttányilvánítási iratokat érdemes kutatni, mert gyakran tartalmaznak olyan hasznos adatokat, amelyek nem kerülhettek be a halotti anyakönyv rovataiba. Sajnos az iratok egy részét selejtezték, különösen a két világháború közötti időszakban.

A két világháború között kivételes esetekben külföldi halotti anyakönyvi kivonat alapján is bejegyeztek elhalálozást.

A halotti anyakönyvek alapján összeállított adattárban egy-egy katona személyi adatait pontosítani kellett. A hősi halált halt katonák zömének születési adatait az **egyházi keresztelési/születési anyakönyvek** tartalmazták – a háborúban részt vevők nagy része 1895 előtt született –, a fiatalabb korosztályokhoz tartozókat pedig az állami/polgári születési anyakönyvek.⁵⁰ A házasságkötésre vonatkozó adatok jellemzően a **polgári házasságkötési anyakönyvekben** találhatóak meg, valamint gyakran ezekből derült ki a katona polgári foglalkozása.

Fontos forrásnak bizonyultak a **katonai halotti anyakönyvek** is: a katonai alakulatok, általában ezredszinten, halotti anyakönyvet vezettek, amelybe bejegyezték az alakulatok elesett, elhunyt tagjainak adatait. A bácskai Tisza mente hősi halottainak kutatásakor a cs. és kir. 86. (szabadkai) gyalogezred, valamint a m. kir. 6. (szabadkai) honvéd gyalogezred halotti anyakönyve volt hasznos.

Egyes katonák súlyos sebesülés vagy gyógyíthatatlan betegség miatt hazakerültek, és odahaza hunytak el: az ő adataikat bejegyezték lakóhelyük **egyházi halotti anyakönyvébe**. Az egyházi halotti anyakönyvekbe, esetenként az egyházi születési/keresztelési anyakönyvbe, az egyes katonák születési bejegyzésének „megjegyzés” rovatába bekerültek az egyházi hatóságok által lefolytatott egyházi holttá nyilvánítás adatai: ezt az eljárást az egyházi hatóság igény szerint folytatta le, leggyakrabban akkor, ha az özvegy újabb (egyházi) házasságot kívánt kötni.

⁵⁰ Magyarországon az állami/polgári anyakönyvezés 1895-ben kezdődött, ezt megelőzően csak egyházi/felekezeti anyakönyvezés létezett.

A holttányilvánítási iratok mellett a járásbíróságok levéltári anyagából hasznos forrásnak bizonyultak a **hagyatéki okiratok** is. Az elesett/elhunyt katonák ügyében már a háború idején is folytattak hagyatéki eljárásokat, még gyakrabban a háborút követően. Ezekből az iratokból a haláleset helye és időpontja mellett fény derül az illető katona társadalmi helyzetére, családi és vagyoni állapotára is.

Forrást képeztek a **hadigondozási iratok** is. A háborút követően a hadiözvegyek, hadiárvaik szociális juttatásra voltak jogosultak a délszláv államban is. A hadigondozásra való igény benyújtására közvetlenül a háborút követően, az 1921-es keltezésű A hadirokkantak, valamint az elesett, elhunyt és eltűnt katonák családjainak és a háború egyes polgári áldozatainak ideiglenes segélyezéséről szóló törvény alapján volt lehetőség.⁵¹ Ez a jogszabály gyakorlatilag hatályban hagyta az egyes területeken az egyesülés előtti hadigondozásra vonatkozó jogszabályokat. Egységes, országos rendezést az 1925-ös Rokkantügyi törvény⁵² biztosított, amelynek alapján 1926 végére 273 000-en részesültek hadigondozásban: 62 500-an hadirokkantként, 210 500-an pedig elesett katona hozzátartozójaként.⁵³ Ezt a törvényt 1941-ig néhányszor módosították.

A hadigondozás igénylésekor kérdőívet töltöttek ki, amely tartalmazta az alapvető személyi és családi adatokat, valamint a háborúban való részvételre, a halálra vagy a sebesülésre/megbetegedésre vonatkozó adatokat. A kérdőívben megfogalmazott állításokat bizonyítékokkal – anyakönyvi kivonatokkal, tanúvallomásokkal, orvosi bizonylatokkal – támasztották alá, hiszen azok csak így voltak hitelesek. Ezek a csatolmányok hordozzák azokat az adatokat, amelyekből egy-egy katona személyes sorsa rekonstruálható. A csatolt dokumentumokból megtudhatjuk, hogy melyik alakulathoz tartozott a katona, melyik hadszíntéren küzdött, hol sérült meg, esett el, hol kezelték, mikor szerelt le. Ugyanígy adatokat tudhatunk meg a családi állapotáról, a család szociális és vagyoni helyzetéről is.

A benyújtott igénylésből és a csatolt bizonyítékokból egy-egy személyre vonatkozóan hadigondozási dossziét állítottak össze, és az illetékes törvényszék keretében működő rokkantügyi bírói tanácshoz juttatták el elbírálásra: a zentaiak ügyeiben a szabadkai törvényszék volt illetékes. Az elbírálást követően a hadigondozási dossziék visszakérültek az illetékes közigazgatási hivatalhoz, amely a meghozott határozat alapján folyósította a megítélt járulékot, vagy elutasítás esetén tájékoztatta az igénylőt, hogy nem részesülhet juttatásban. Ha a hadigondozást élvező személy jogosultsága megszűnt, hadigondozási dossziéját „passzivizálták”, és irattárba helyezték.

⁵¹ Zakon o privremenoj pomoći invalida i porodica poginulih, pomrlih i nestalih vojnika, kao i nekih građanskih žrtava rata. *Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, 1921. 294. sz.

⁵² Invalidski zakon. *Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, 1925. 268. sz.

⁵³ Bővebben lásd Petrović, Ljubomir: Diskriminacija invalida u jugoslovenskom društvu 1918–1941. godine. *Oblici socijalne represije nad osobama sa invaliditetom. Tokovi istorije*, 2003. 3–4.; 2004. 21–38.

1941 jelentős változást hozott: az áprilisi háború követően Jugoszlávia felbomlott, területét felosztották: a Bácskát visszacsatolták Magyarországhoz. A magyar hatóságok hamarosan – már 1941 őszétől – felülvizsgálták a hadigondozási juttatásokat. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az érdekelteknek – csatolva a szükséges iratokat – újra be kellett nyújtaniuk igénylésüket. A helyzetet némileg könnyítette, hogy ekkor már beszerezhetőek voltak az egykori katonai alakulatok személyi nyilvántartásából származó bizonylatok. A katonai alakulatok személyi nyilvántartásait – jellemzően katonai anyakönyvi lapokat – a hadkiegészítő parancsnokságok kezelték: Bácska esetében a bajai székhelyű parancsnokság volt illetékes.

A magyar hatóságok igénybe vették a már kialakított hadigondozási dossziékat: a szükséges iratokat lefordították magyarra, és ezek – valamint az újabban csatolt okmányok – alapján határozatot hoztak. Jellemző, hogy a magyar közigazgatás idején olyanok is részesülhettek hadigondozásban, akiktől a jugoszláv hatóságok – általában kellő bizonyíték hiányában – megtagadták ezt.

1944-ben a Délvidéken újabb impériumváltás történt. A kommunista Jugoszláviában 1947-ben kezdték meg a II. világháborúból eredő hadigondozási ügyek rendezését: ennek keretében felülvizsgálták a korábbi időszakból – jellemzően az I. világháború idejéből – származó ügyeket. Az igénylést ismételten be kellett nyújtani, amelyet a már meglévő dossziékhoz csatoltak. A beadványokat hadbírószági bizottság bírálta el.

A háborúban elesettekről, eltűnőkről egyes anyakönyvi hivatalok, egyházak külön névjegyzékeket állítottak össze.

Az izraelita hősi halottak felkutatásában hasznos forrásnak mutatkozott a Hegedűs-féle *A magyar hadviselt zsidók aranyalbuma* című kiadvány, amelynek a Bácskára vonatkozó pótkötete 1942-ben jelent meg.⁵⁴

A hősi halottak adatait településenként, betűrendben közöljük. Egy-egy személynél – ideális esetben – a következő adatok találhatóak meg: család- és utónév, katonai rang és alakulat, születési dátum vagy életkor, születési hely, szülők család- és utóneve, vallás, foglalkozás, házastárs neve, a házasságkötés helye és időpontja, katonai szolgálatra/hadba vonulásra vonatkozó adatok, a halála körülményeire, időpontjára és helyére vonatkozó adatok, az esetleges holtta nyilvánításra vonatkozó adatok, a haláleset bejegyzésére, ill. a kapcsolódó iratok/források fellelésére vonatkozó adatok.

⁵⁴ Hegedűs Márton szerk.: *A magyar hadviselt zsidók aranyalbuma. Az 1914–18-as világháború emlékére. Dél.* Budapest, 1942, Zrínyi Kiadó.

Az adattárban előforduló rövidítések jegyzéke

AASZ	Apostoli Adminisztrátúra Szentszéke
AH	anyakönyvi hivatal
akv.	anyakönyvi
BM	Belügyminisztérium
c.	címzetes
cs. és kir.	császári és királyi
cs.-kir.	császári-királyi
ÉF	érseki főszentszék
gkat.	görögkatolikus
gkel.	görögkeleti
gye.	gyalogezred
HM	Honvédelmi Minisztérium
HZSA	A magyar hadviselt zsidók aranyalbuma (kiadvány)
izr.	izraelita
JB	járásbíróság
KB	községi bíróság
KörB	körzeti bíróság
m. kir.	magyar királyi
ref.	református
r. k.	római katolikus
sz.	szám, számú
SZPE	szerb pravoszláv egyház
t.	tartalékos
TLZ	Történelmi Levéltár, Zenta
TSZ	törvényszék

